

A MAGYAR NÉPRAJZI ATLASZ VIRTUÁLIS 11. KÖTETE II.

KULTURÁLIS TAGOLÓDÁSI TÉRKÉPEK AZ EGYES KULTURÁLIS
ASPEKTUSOK ALAPJÁN

A Magyar Néprajzi Atlasz 1987–1992 közt megjelent 9 kötete digitális változata az utóbbi évtizedben elkészült, amelynek struktúrájában lehetőség nyílik további digitalizált lapok beillesztésére, és új, virtuális kötetek összeállítására. A virtuális 10. kötetet bemutató cikk (BORSOS, 2008) részletesen is kifejtette, hogy az atlasz továbbfejlesztése csupán két irányba lehetséges, mindkettő megkönnyíti azonban az atlasz eredeti céljának, a pontosabb kulturális tagolódási kép megalkotásának teljesítését. Először is az atlasz kiegészíthető olyan, a demográfiára, vallási, nemzetiségi eloszlásra, a mezőgazdaság egyes tényezőire vonatkozó adatokkal, amelyek az 1900–1910 környéki statisztikai, illetve kataszteri felmérésekből kiolvashatók. E lapok alkotják a 10. kötetet. A kiegészítő térképek másik típusát az eddigi néprajzi irodalom alapján lehet összeállítani, amelyek az atlaszban szereplő, illetve nem szereplő kulturális aspektusok (zene, tánc, építkezés stb.) alapján meghatározott területi tagolódás képét rajzolják fel. Ezek elkészítése az adott aspektus jellegétől és a kutatás eddigi állásától függ. A nyolckötetes Magyar Néprajz rendszerét követve a magyar népi kultúrát 25 aspektus alapján jellemezhetjük, ám ezek közül csak alig néhány esetben tudott a néprajzkutatás a nagy területi egységek (Dunántúl, Alföld, Felföld, Erdély) szintjénél részletesebb képet adni. Mivel a kiegészítő tagolódás-térképek voltaképpen egy összesített és minél több szempontot figyelembe vevő kulturális tagolódási kép felvázolását hivatottak elősegíteni, a legfontosabb kiegészítő térkép az összes többi vonatkoztatási térképe, vagyis az eddigi kutatási eredményeket összegző, azok által készíthető kulturális tagolódási térkép, nagy, közepméretű és kis területi egységek szintjén. Ezekhez csatlakoznak azok a térképek, amelyek nem kulturális szempontú tagolódást rajzolnak fel (természeti tájak, nyelvi dialektusok stb.), amely szempontok azonban a kulturális tagolódást erősen befolyásolhatják, és ezért figyelembe vételükkel sokkal pontosabb képet kaphatunk. A kiegészítő kulturális és egyéb tagolódás-térképekből állítható össze a virtuális 11. kötet. Abból a célból, hogy a virtuális kötetek lapjai jobban elváljanak az eredeti atlasz lapjaitól, a jelenleg 100 lapot tartalmazó 10. kötet számozását 701-el, a 11. kötetét pedig 801-el kezdjük. A számítógépes háttérbázis révén mindkét kötet új és új szempontok figyelembevételével (és megfelelően alakított számozással) még bármikor tovább bővíthető. Jelen dolgozatban a 11. információs kötet térképeinek az előző *Ethno-lore* kötetben elkezdett ismeretetését (BORSOS, 2009) folytatjuk.

A következőkben a magyar népi kultúrát jellemző 25 aspektus közül bemutatjuk mindazokat, amelyek esetében a nagytáji felosztásnál részletesebb tagolási képet lehet rajzolni a néprajzi szakirodalom alapján, s amely képek bekerültek az MNA virtuális 11. kötetébe: építkezés, néptánc, népzene (és erre alapozva a kalendáriumi szokások). A kötetbe ezeken kívül be lehetett illeszteni olyan lapokat, amelyek a kultúra egyes sajátos jelenségei alapján adnak tagolási képet (például kendermunka), illetve egy-egy aspektus bizonyos területi összefüggéseit világíthatják meg (piacközpontok, fazekasközpontok, díszítőművészet kiemelkedő területei). Bár a Magyar Néprajzi Atlasz struktúrájába illeszthető tagolódási kép csak a fenti néhány aspektus hivatkozásában alakítható ki, a következőkben a magyar népi kultúrát jellemző összes aspektuscsoportot számba vesszük, azokat is, ahol az aspektus jellege és/vagy kutatottsága csak a nagytáji tagolódáshoz való illeszkedést (vagy azt sem) teszi lehetővé.

1. Település, építkezés

A magyar népi kultúra aspektusai közül az építkezés tekinthető a magyar néprajztudományban az egyik legnagyobb érdeklődésre számot tartó területnek, s táji tagolódását tekintve is az egyik legkidolgozottabbnak nevezhető.¹ Az 1930-as évektől kezdve több olyan összegző munka is született, amelyekre munkánk során támaszkodhatunk. Ezek közül a Bátky Zsigmond (1930; é. n.) által fölvázolt területi struktúrát finomító és továbbfejlesztő Barabás Jenő Gilyén Nándorral közös könyvében (1987) publikált felosztását érdemes alapul elfogadni, mert ő a teljes magyar nyelvterületre vonatkozóan a különböző táji típusok elterjedési területét térképen is ábrázolta², így munkája alapján a MNA virtuális 11. kötete számára összevetésre alkalmas térképlapot készíthetünk. Hasonló módon használhattuk Harkai Imre (1995) munkáját, amelyet azért is érdemes elemzés tárgyává tenni, mert az MNA eredeti térképlapjait dolgozta föl. A kétféle alapú, összesen 5 térképet összevethetjük azokkal a munkákkal, amelyek szintén az egész magyar nyelvterületen vizsgálták az építkezés táji típusait, de dolgozatukhoz nem mellékel-

¹ A tudományos érdeklődés az utóbbi években sem csökkent. A Szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeum fejlesztéseire is tájilag tagolt struktúrában kerül sor, amelyeket tudományos konferenciák sora támaszt alá (CSERI, és munkatársai 1989, 1991, 1993, 1995, 1997, 1999) nem felelve a történetiséget sem (CSERI – TÁRNOKI, 2001).

² BARABÁS – GILYÉN, 1987, 168. Barabás Jenő munkájában már fölhasználta az MNA tapasztalatait (BARABÁS, 1991, 34–35.). Az MNA kész lapjainak kiértékelését Barabás a Dunántúl tagolásában kísérelte meg. 20 alkalmasnak tartott lapot elemzett. Ezek közül 8 esetben (221., 227., 237., 238., 241., 243., 244., 252.) egyszerűsített térképen közölte a táji típusok elterjedtségét. Az izoglosszák egymásra vetítése azonban több térkép felhasználása esetén követhetetlenül kusza vonalakat adott, ezért végül csak a „hasonló térszerkezetet” mutató térképek alapján (füstös konyha, padkás kemence, konyhai kemence, 2–3 bejárat) közölt tagolódási képet.

tek olyan térképet, amely az MNA struktúrájába beilleszthető (TÓTH, 1961; DÁM, 1996; BALASSA, 1997). Munkánkban arra is tekintettel kell lenni, hogy a néprajzban egyetértés mutatkozik abban, hogy a magyar népi építészet táji struktúrája körülbelül a 18. század végére alakult ki, s emiatt az 1900 körüli képpel azt csak a két felvétel közti időszak változásait figyelembe véve vehetjük egybe. Balassa szerint „a 18. századot követően (...) a népi építészet táji tagolódása a nagy, majd mezotáji formák után az egyre kisebb egységek felé halad. Ezek, akár már a 19. században is, sokszor valóban csak néhány falura, településre terjednek ki” (BALASSA, 1997, 286.). Barabás ugyanakkor a 19. században a táji típusok virágkoráról beszél, szerinte „a lakóházak és gazdasági épületek táji típusai a 18. század végéig mindenütt kiformalódtak, korszakunkban lényegesen újak már nem alakultak ki, a meglevők viszont minőségileg fejlődtek”.³ Ugyanakkor 1880 és 1910 között a főzőhelyeket tekintve jelentős korszakforduló figyelhető meg: a takaréktűzhelyek elterjedése (BARABÁS, 1997, 305.; BARABÁS – GILYÉN, 1987, 173–174.). A 20. század már a táji különbségek halványulásának, az integrálódásnak a kora (BARABÁS, 1997, 306.; BARABÁS – GILYÉN, 1987, 175.).

Bátky Zsigmond a tüzelő változatai alapján két alapvető típusra osztja a magyar nyelvterület házait: tűzhelyes (egytüzelős, szobás) és szobás-konyhás (kéttüzelős, kemencés-kályhás és tűzhelyes /tűzpadkás/) épületekre.⁴ Szerinte ugyan tudományos értelemben nem lehet további típusokról beszélni (BÁTKY, é. n., 224.), de a táji jellegzetességek kiemelése okán az első típust kettő, a másodikat három további változatra osztja a tüzelő vonásai és a ház alaprajza szerint. A nyílt tüzelőterű keleti magyar (vagy erdélyi) háztípus szerint Erdélyben és az Alföld északkeleti peremvidékén jellemző (BÁTKY, é. n., 182.), míg a másik tűzhelyes ház, a déli magyar ház a Dunántúl délkeleti felén, Alsó-Somogyban, Tolnában, Baranyában és Szlavóniában fordul elő (BÁTKY, é. n., 183.). A tüzelőhelyként kemencét használó alaptípusból kifejlődő kéttüzelős, vagy szobás-konyhás házakat három típusba osztja. A Balaton vonalától nyugatra⁵ Győr megyétől Zaláig a kályhás nyugati magyar ház terjedt el (BÁTKY, é. n., 194.), a palóc nyelvterületre a kemencés északi magyar ház jellemző,⁶ míg az Alföld a (szabad)kéményes középmagyar ház elterjedési területe.⁷

A 20. század második felének lakóház-kutatásai ugyan Bátky rendszerét vették alapul, de szempontjait kiegészítették (építőanyag, tetőszerkezet) és

³ BARABÁS, 1997, 304. Barabás itt lényegében megismétli 10 évvel korábbi, Gilyén Nándorral közös könyvében kifejtett véleményét (BARABÁS – GILYÉN, 1987, 172.).

⁴ BÁTKY, é. n., 224. Bár az alaptípusokat Bátky már korábban meghatározta (BÁTKY, 1930, 115–116.), és jellemzőiket össze is foglalta (BÁTKY, 1930, 134–136.), a Magyarság néprajzában részletesebben fejti ki álláspontját, ezért a továbbiakban arra hivatkozunk.

⁵ Magyarság néprajza I. kötet, tartalommutató, 7. oldal.

⁶ BÁTKY, é. n., 204–205. Az északi háztípus néhány vonását a Duna vonalától északra eső területekre is kiterjeszti (BÁTKY, é. n., 205.), bár hangsúlyozza, hogy a nyugati palóc házakról is hiányosak az ismeretek (BÁTKY, é. n., 207.).

⁷ BÁTKY, é. n., 211., 224. Bár expliciten nem jelenti ki, csallóközi és Esztergom megyei példái révén az alföldi háztípus területét a Kisalföldre is kiterjesztette. (Vö. DÁM, 1996, 200.)

területi tagolódását pontosították. Tóth János fölvetette, hogy a Felső-Tisza vidékén olyan kéttüzelő szobás-konyhás háztípus létezik, amely a palóc és erdélyi típustól elkülöníthető.⁸ Az 1987-ben készített összegzésben Barabás Jenő már hét, a 18. század végére kiformalódott házterületről ír (BARABÁS – GILYÉN, 1987, 169–172.). A Bátky által – bár fenntartásokkal, de – még az Alföldig egységesnek tartott erdélyi házterületet két részre osztotta, a jellegzetesen kandallós, boronafalú székely háztípus mellett megkülönböztette a hármas alaprajzi tagoltságú, általában sövényfalú épületekkel jellemzett szamosi házterületet,⁹ és külön egységként kezelte a kisalföldi házterületet is.¹⁰ A Bátky által délnek nevezett háztípus Barabás elnevezésében drávai házterület, és szerinte reliktum-területként és különböző típusok keverékeként egyaránt értelmezhető.¹¹ Az egyes „tisza” házterületek között keskenyebb-szélesebb átmeneti sávokat is megkülönböztetett. Így a munkája által két térkép készíthető. Az egyikben a földrajzi interpoláció módszerével az átmeneti övezetbe eső településeket egyik vagy másik házterülethez soroltuk, és így hét házterületet határoztunk meg (813. lap). A 814. lap az általa közölt térkép pontos megfelelője, azzal a különbséggel, hogy az átmeneti sávokat is meghatároztuk annak alapján, mely házterületek között húzódnak. Itt a legproblematiszabb a Tisza kanyarulata környéki terület, amelyet az irodalomnak megfelelően három (az északi, az alföldi és a szamosi) házterület keverékzónájaként kódoltunk (BARABÁS – GILYÉN, 1987, 172.; DÁM, 1989, 101.; PÁLL, 1989, 197.; vö. PÁLL, 1999, 41.; DÁM, 1984.).

Balassa Iván összegzésében kiemeli, hogy a táji típusok meghatározásában a lakóépületek jellegzetességei mellett az épületek elhelyezkedése, a kiegészítő építmények „választéka” és „kapcsolódása” is meghatározó lehet, bár ezek egyszerre és mindenhol nem vizsgálhatók (BALASSA, 1997, 266–267.). Ő rendszerét a néprajz hagyományos nagytáji megosztására építi fel. A Dunántúlt (vagyis a nyugati kulturális nagyrégiót) négy (Nyugat-, Dél-, Közép-Dunántúl, Kisalföld) részre osztja. Ezek között Barabás rendszeréhez képest új a Bakonyra és a Balaton-felvidékre kiterjedő Közép-Dunántúl, és a másik szerzőtől eltérően Dél-Dunántúlként nemcsak a Dráva mentét, hanem a Balatontól délre fekvő teljes vidéket elkülöníti.¹² Az Alföldön két

⁸ TÓTH, 1961, 202., 204. Fölvetését Barabás csak ötletszerűnek tartja (BARABÁS, 1991, 34.).

⁹ Nevét onnan kapta, hogy területe nagyjából a Szamos vízgyűjtőjére terjed ki (DÁM, 1996, 201–202.).

¹⁰ Ezt a házterületet az alföldivel lényegében azonosnak tartotta FILEP Antal (1970, 344.). Sabján Tibor a tüzelőberendezések vizsgálatára alapozott elemzésében a Kisalföld keleti felére igaznak találta ezt, ám kiemelte, hogy a Kisalföld többi területén (és délkelet felé egészen Tolnáig) létezik egy külön, akár kisalföldinek is nevezhető háztípus (SABJÁN, 1993, 169–171., vö. FILEP, 1993; BARABÁS 1993).

¹¹ BARABÁS – GILYÉN, 1987, 170. Az alsó-dunántúli ház önálló típusként való elkülönítése ellen érvel Dám László is (DÁM, 1996, 209–210.).

¹² BALASSA, 1997, 269–270. Munkájában ZENTAI (1991a, 1991b) tanulmányaira támaszkodik, aki szerint a Dél-Dunántúl nem alkot önálló háztípust (ahogy például az erdélyi vagy az északi), hanem beleillik a dunántúli házterületbe, ugyanakkor számos sajátos vonásával el is különül attól (ZENTAI, 1991b, 53–58.).

területileg (Duna-mente – Duna-Tisza köze – Dél-Alföld, illetve Tiszántúl) és egy társadalmilag elkülönülő (mezővárosok) építészeti régiót határoz meg (BALASSA, 1997, 274.). A két területi régió közti határt a Tisza, illetve a Körös, vagy (szerinte inkább) a Maros vonala adja (BALASSA, 1997, 277.). A Felföldet is két részre osztja, a (már az előző fejezetekben is többször elválasztó szerepűnek tekintett) Sajó észak-déli folyásának megfelelő vonal mentén (BALASSA, 1997, 277.). A Felföld keleti határának bizonytalan volta miatt az erdélyi házterület nyugati kiterjedésének meghatározása sem könnyű, Balassa szerint a moldvai, a délkelet-erdélyi (székely) építészeti régió mellett egy közép-erdélyivel is számolni kell. Ez utóbbi a Szamos vízgyűjtő területén túl (példái alapján) a Kis-Küküllő mentéig is kiterjed.¹³ Végeredményben tehát Balassa a 18. század végére négy nagytájat, és ezeken belül összesen 11 középtájat határoz meg.

Bár munkájában Balassa is többször hivatkozik az MNA lapjaira, Harkai Imre táji rendszerezését már kifejezetten ezekre alapozta. Kiválasztotta a házat alkotó szerkezeti elemek közül azt a hatot (falszerkezet, tetőszerkezet, tetőforma, alaprajzi elrendezés, füstelvezetés, tüzelők), amelyekkel az atlasz foglalkozik (összesen 9 lapon). Az atlaszban még szereplő két elemet (tető/fal csatlakozás, homlokzat) ugyan figyelembe vette, de heterogén jelentkezésük miatt a táji tagolódás túlbonyolódott volna.¹⁴ E kilenc lap adatait vaktérképre vetítve így is 185 „mikro-házrendszert” állapított meg, amelyet nagyobb házrendszerei zónákba vont össze (HARKAI, 1995, 88.). Ezek közül a házrendszerek (HR) jellegzetes strukturális elemeket tartalmaznak, és élesen elhatárolódnak más házrendszerektől. Ha más házrendszerek elemei is megjelennek, házrendszer variánsokat (HV) vagy összefüggő variánsokat (ÖV) állapít meg. Az átmeneti zónák (ÁZ) vegyes strukturális elemeket tartalmaznak, s bennük kisebb jellegzetes csoportok (elkülöníthető házrendszerek /EHR/) mutathatók ki (HARKAI, 1995, 92.). Harkai területi tipológiáját három térképen, azaz három különböző mélységben ábrázoltuk az MNA rendszerében. A 811. lap azokat a típusokat jeleníti meg, amelyek Harkai térképén¹⁵ vastag vonallal elhatárolt egységekként jelentkeznék (HR, HV, ÁZ). A 812. térképen megjelenítettük a Harkainál szaggatott vonallal elválasztott kisebb egységeket is (ÖV, EHR). A nagyobb táji egységek alapjául

¹³ BALASSA, 1997, 281. A példaként többször felhozott Dombó/Küküllődombó településhez az atlasz gyűjtőpontjai közül Magyarózd van a legközelebb.

¹⁴ Pedig az egyes szerkezeti elemek helyi variánsainak tipizálása során az atlasz szerinte sokat egyszerűsített (például homlokzatok: HARKAI, 1995, 82–83.; füstelvezetők, tüzelők: HARKAI, 1995, 86.), és a szobamagasságot nem is tárgyalja (HARKAI, 1995, 80.).

¹⁵ HARKAI 1995, 6. melléklet, 55. kép. Itt kell megjegyezni, hogy a házrendszerek szöveges leírása és helyhez kötése (93–98.) a térképpel nem mindig egyezik. Bukovinát a térképen HV-5-ként külön variánsként tartja számon, a szövegben azonban ez a variáns nem szerepel. Az EHR-6-ról a szövegben azt írja, hogy a Rába mentére terjed ki (Hanság, Szigetköz, Rábaköz, Sokoróalj), a térképen ez a rész magában foglalja a Bakonyalját és a Fejér megyei Sárrétet is. Az MNA 11. kötetében a térképre vitel során ilyen esetekben a térképét vettük alapul.

(810. lap) a házrendszereket és az azokhoz tartozó variánsokat vettük (HR, HV), az átmeneti zónák hovatartozása megállapítása érdekében pedig bizonyos fenntartásokkal a korábbi kutatás eredményeit használtuk fel: így az ÁZ-1 (Bakony), ÁZ-6 (Belső-Somogy–Zselic) a Dunántúlhoz, ÁZ-3 a Felföldhöz, ÁZ-4 a szamosi, ÁZ-5 pedig a székely háztérülethez került.

2. Gazdálkodás (zsákmányolás – állattartás – földművelés)

A Magyar Néprajzi Atlaszban a zsákmányolás kérdéskörét tárgyaló lapokat nem találunk, állattartással és földműveléssel ugyanakkor a lapok 9, illetve 17%-a foglalkozik. Joggal feltételezhetjük, hogy e lapok csoportelemzése a gazdálkodás regionális tagoltságára vonatkozóan alapvető információkkal szolgálhat. Gondot jelent azonban az összevethetőség hiánya. Noha a gazdálkodás alapvető tevékenysége a néprajzkutatásban legalább annyira feltárt aspektus, mint a település és építkezés, a kutatást inkább a történeti és technikai kérdések foglalkoztatták, a regionális tagolódás feltárása, az építkezés vizsgálatától eltérően nem tartozott a prioritások közé. Bár a gazdálkodás-kutatás a kartográfiai módszert már az MNA megjelenése előtt is előszeretettel alkalmazta,¹⁶ és számos jelenség földrajzi elterjedtségét feltárta, eddig még nem született olyan összegző feldolgozás, amely a gazdálkodás területi típusait a teljes magyar nyelvterületre vonatkoztatva akár közepes régiók nagyságrendjében is meghatározta volna. Az eddig utolsó összefoglaló munka, a Magyar Néprajz Gazdálkodás kötete (PALÁDI-KOVÁCS, 2001) is inkább egyes jelenségek földrajzi előfordulásait veszi számba, általános területi képet nem rajzol, pedig már a 19. századi szerzők is megállapították, hogy a magyar népesség gazdálkodása két alapvető területi típusra (alföldi és dunántúli-felföldi) tagolható (BALI, 2007, 1.). A néprajztudomány tehát nem folytatta azt a munkát, amelyet Kósa László és Takács Lajos, illetve Szabó László és Földes László vázlatosan ugyan, de már kifejtett a Magyar Néprajzi Lexikon Földművelés, illetve Gazdálkodás címszavában (BALI, 2005b, 30.). Szabó és Földes, bár megállapítják, hogy „az egyes gazdaságtípusokat a magyar néprajztudomány még nem foglalta rendszerbe” (SZABÓ – FÖLDES, 1979, 271.), a szócikkben négy típust különböztetnek meg amelyek az egyes ágazatok arányával és jellegével (intenzitásával) jellemezhetők. Az alföldi típusban a gabonatermesztés és a külterjes állattartás kapcsolódik össze, a dél-alföldi és kiskunsági a kerti művelésre épül vagy annak nagy teret szentel, az Eger–Gyöngyös, Tokaj-vidék és Balaton-mellék típusa a szőlőtermesztésre alapoz, míg a bakonyi, északi-középhegységi, erdélyi típusban az állattartás nagyobb, a földművelés csekélyebb volta mellett a

¹⁶ Erre utal, hogy a *Magyar Néprajz Gazdálkodás* kötetében (PALÁDI-KOVÁCS, 2001) megjelentetett 48 térkép közül csupán 6 származik az addigra már befejezett atlaszból, a többiek mindegyikét (egy kivételével) az atlasz megjelenése előtt (illetve elvéve azzal egy évben) publikálták.

kiegészítő gazdasági tevékenységek is jellemzőek (SZABÓ – FÖLDES, 1979, 271.). Kósa és Takács szerint a földművelést illetően a „természetföldrajzi viszonyokhoz alkalmazkodó határ- és eszközhasználat, a munkamódok és a termelt növényfélések, valamint az általános fejlettségi szint figyelembevételével” (KÓSA – TAKÁCS, 1979, 224.) a polgárosodással együtt járó táji kiegyenlítődés ellenére meg lehet különböztetni a síksági-dombsági, illetve a hegyvidéki típust: az előbbi az Alföldön és a Dunántúl nagy részén, az utóbbi Nyugat-Magyarországon, a Felföld némely vidékén és Erdély nagy részén volt jellemző (KÓSA – TAKÁCS, 1979, 224.). A gazdálkodás területi tagolódásának kérdése azonban újra kezd előtérbe kerülni: a Magyar Néprajzi Enciklopédia számára készített kéziratában Bali János már nemcsak nagytáji, hanem kis- és mikro-táji jellemzőket is igyekszik megragadni.

A gazdálkodás nagytáji különbségeit a 19. század első felének tudósai egy alföldi, „nomád jellegű” és egy dunántúli-felföldi, „európai, helyhez kötött” mezőgazdasági rendszerben vélték fölfedezni. Ez nemcsak az állattartás körülményeiben (rideg >> istállózó) volt kimutatható, hanem a gabonatermelésben is: az Alföldön búzát termeltek, azt kaszával aratták, nyomtatták, míg a Dunántúlon és a Felföldön az uralkodó gabona a rozs volt, amelyet sarlóval arattak, és csépeltek. Ezek az alapvető különbségek azonban a 19. század második felére, a 20. század elejére eltűntek, bár a terminológiában, illetve bizonyos munkafolyamatokban és eszközökben az elkülönülés megmaradt. Ekkorra a táji különbségek inkább az eltérő földrajzi környezetben és a hozzá kapcsolódó gazdálkodási mentalitásban és alkalmazkodási stratégiákban érhetőek tetten. Az általunk vizsgált korszakban a gazdálkodás-kutatás tehát egy alföldi (150 m tengerszint feletti magasságig, földművelésre alapozott saját gazdaság), egy dombsági (150–800 m, állattartásra alapozott saját és nem saját gazdaság, kiegészítő földműveléssel és kézművességgel, ipari, bányai munkával), és egy hegységi (800 m fölött, állattartásra alapozott saját gazdaság) típusra osztotta a Kárpát-medencét. A magyar nyelvterület lakosságának túlnyomó többsége az első két típushoz tartozott (kivételek például Gyimes), s a két, eltérő karakterű nagytáj intenzív munka- és kereskedelmi kapcsolatban állt egymással (BALI, 2007, 1–2.). A specializált termelés, és folyamánnyaként a kereskedelem alakítja ki a gazdálkodás aspektusában a karakteres kis- és mikrotájakat, Bali meghatározásában termelési tájakat. A mikrotájakat a kutatás aszerint osztja fel, hogy egyes nagyvárosokat (Budapest, Kolozsvár stb.) vagy nagyobb régiókat látnak el, egy vagy többirányú kapcsolatrendszerbe tagoltan. Az A típusba osztható a város-külváros (A/1), az egyirányú város-vidéke (A/2) és a többirányú város-vidéke kapcsolat (A/3). A B típus a Budapestet ellátó öv, míg a C típuson (a körzeti jellegű monokulturális árutermelésen) belül megkülönböztetik a specializált kertészfalvakat (C/1), a szőlő- és bortelemelő tájakat (C/2), valamint a nagyobb kiterjedésű zöldség- és gyümölcs-termelő tájakat (C/3) (BALI, 2007, 4–5.). Látható tehát, hogy egyrészt a gazdálkodási kistérségek esetében nem tekinthetünk el az árucseré aspektusának figyelembe vé-

telétől sem, másrészt viszont a közepes nagyságú régiók szintjén az eddigi kutatás nemigen nyújt fogódzót.

3. Szállítás – közlekedés – kereskedelem

A népi kultúra ezen aspektusai közül a szállítással és a közlekedéssel az MNA-ban összesen 39 térkép foglalkozik, az adatokat három témakörbe csoportosítva: fogatolás, szekér és kocsi, illetve teherhordás emberi erővel, a kereskedelemmel pedig (a szénamunkák témakörhöz csatolva) mindössze egy (108. Faluzó favillaárusok vásároló helyei), és ez is erősen töredezett és adathiányos: a csupán 107 bejegyzés 16 változat közt oszlik meg. A kereskedelem alulreprezentáltsága nem meglepő, mivel egy település vagy kistrégió kereskedelmi kapcsolatainak ábrázolása az MNA rendszerében nem könnyű, hiszen a sokoldalú kapcsolatokat szinte lehetetlen kódolni. Azokban az atlaszokban (CH, SK), ahol foglalkoznak e kérdéssel, nem is abban a struktúrában ábrázolják az adatokat, mint a többi lap: a svájciak területi bontásban (négy lapon), míg a szlovákok nem a gyűjtőpontok rendszeréhez kötik.

Az atlaszban ábrázolt tématerületeket (elsősorban az emberi erővel történő teherhordást) illetően Paládi-Kovács Attila (részben éppen az atlasz előmunkálatainak tanulságait feldolgozó) kutatásai jóvoltából rendelkezésünkre áll egy kidolgozott tagolódási kép. Európában a domináns teherszállítási módok és eszközök területileg elkülönülnek egymástól. Magyarország éppen a különböző módok elterjedési területének határán található, ezért magában a Kárpát-medencében is háromfélet lehet elkülöníteni: a fejen hordás a Dunántúlon és Nyugat-Erdélyben, a hátton hordás (batyuzás) északon és az Észak-Alföldön, míg a vállon hordás Erdélyben és Moldvában tipikus. Az Alföld déli részén pedig az emberi erővel történő teherhordás jelentősége kisebb (PALÁDI-KOVÁCS, 1973a, 516–521.; 2001, 860–861. A szerző által szerkesztett térkép PALÁDI-KOVÁCS, 1973a, 516., illetve 2001, 862.). Ugyanakkor az emberi erővel történő teherhordáshoz hasonló letisztult táji tagolódási kép az állati erővel vontatott járműveket illetően a magyar néprajztudományban még nem készült. Ezt elsősorban a tipizálás során figyelembe veendő tényezők (formai elemek) mennyisége és változatossága akadályozza. A munkát tovább nehezíti, hogy bár a táji típusok egy-egy jelentősebb szekérgyártó központhoz köthetők, az egyes településeken leírt járművek még nem feltétlenül alkotnak jellegzetes táji típust (PALÁDI-KOVÁCS, 1984, 165–166.; 1973b, 10.; 2001, 948.). Azt mindenestre valószínűnek látja a kutatás, hogy az Angliában leírt típusok számát (28) a magyaroké is eléri, vagy meghaladja (PALÁDI-KOVÁCS, 1984, 166–167.; 2001, 948.). A tipológiához szükséges objektív rendszerezés a tengely, a kerék, a szekérroldal, az oldalkitámasztás, a kas-ülések, a fékezés és a kocsiszekrény elzárásának módja alapján történik, de a szükséges mennyiségű eseti leírás hiányában még az egyik legjobban kutatott területen (Észak-Dunántúl) sem vállalkozott a kutatás konkrét táji tagolódás meghatá-

rozására (KEMECSI, 1998, 53–97., különösen 57.; vö. PALÁDI-KOVÁCS, 1973b, 11. és 17–54.). A felsorolt objektív kritériumok térképezését az MNA sem tudta vállalni, ezért az ide tartozó (szekér és kocsi, fogatolás témaköréből vett) lapok együttese sem segít igazából a táji rendszerzés megalkotásában. A közlekedés-szállítás aspektusában tehát összefoglaló, és az MNA rendszerébe illeszthető táj tagolódási térkép nem rajzolható.

A kereskedelemre a nagytáji megoszlás szempontjából jellemző, hogy az eltérő természeti és termelési típusok határzónájában a legintenzívebb. A Kárpát-medencében a 14–15. századra főbb vonalaiban kialakult már a vásárhelyek struktúrája, amely a következő 500 évben – elsősorban a termelés és az interetnikus kapcsolatok hatására – már csak finomodott (VIGA, 1990, 134., 245–249.). Így jellemzően az Alföld és a hegyvidék találkozásánál, illetve folyamátkelőknél alakultak ki a fő vásárövezetek, amelyeket egy-egy földrajzi, termelési vagy közigazgatási egység központja köré szerveződött vásárok egészítettek ki (DANKÓ, 1991, 656.). Mint azonban fentebb már említettük, a kereskedelmi kapcsolatok kimutatása az MNA szerkezetében nemigen lehetséges. A kapcsolatok térképezése önmagában is problematikus, nem véletlen, hogy a 20. század első felének egyik legátfogóbb, Közép-Európával kapcsolatos térképező munkája (RÓNAI, 1993/1945/) is csak nemzetek és országok közötti kereskedelem bemutatására vállalkozott, és azt is a mű térképi szerkezetétől teljesen eltérő struktúrában (RÓNAY, 1993/1945/, 370–384.). Magyarország piacközpontjairól és azok vonzáskörzetéről az 1828-as összeírás adatait fölhasználva készült térkép, ezt azonban az időmetszet eltérése, az erdélyi adatok hiánya (illetve az esetenként töredezett struktúra) miatt nem látszott célszerűnek beilleszteni az MNA rendszerébe (BÁCSKAI – NAGY, 1984, 64–65. oldal közötti térkép). Egy régió kereskedelmi kapcsolatairól azonban az is elárulhat valamit, hogy mennyi vásárhely van az adott körzetben, s erről létezik kimutatás az általunk vizsgált időpont környékéről (a 20. század első évtizedéből). Bár a Prinz Gyula és Teleki Pál által közölt térképek vármegyei bontásban ábrázolják az adatokat (PRINZ – TELEKI, é. n., 363., 364., 365.), ezek alapján az MNA virtuális 11. kötetében három térképet szerkesztettünk (915–917. lap). A térképek összevetéséből kiderül, hogy a nagy lépték és az ezzel együtt járó kicsi felbontás ellenére a fentebb említett vásárövezetek egyben néprajzi nagytájakat / kulturális nagyrégiókat elválasztó zónák is, hiszen a lapokon ezek határai jól kimutathatók. A Duna vonala az egy vásárhelyre jutó népességszám, illetve a vásárhely-sűrűség szintetikus térképén, Erdély határa ugyancsak a szintetikus és az egy vásárhelyre jutó községszám térképén, míg az Alföld–Felföld határ ez utóbbi lapon jelenik meg markánsan. Az egy vásárhelyre jutó községek számát bemutató térképen a legalacsonyabb értékeket övező határvonal a síksági és dombsági tájakat is jól elválasztja, és ezen megjelenik az Alföldet kettéválasztó vonal is. A térképek tehát a népi kultúra nagytáji megoszlásával egyező képet mutatnak.

4. Kézművesség – háziipar

A magyar népi kultúra kézművesség – háziipar aspektusának kartografikus feldolgozása bizonyos szempontból problematikus. Mert amíg például a gazdálkodásban, a táplálkozásban, a társadalmi életben szükségszerűen a közösség minden tagja részt vett, a kézművességhez sorolt tevékenységek nagy részét, egy-két kivétellel (például kenyérsütés, kenderrost-megmunkálás, bizonyos famunkák) specialisták végezték. Táji tagolódást ezekből a szempontokból akkor lehetne megkísérelni rajzolni, ha az adott kutatópontra származásra és készítési helyre vonatkozóan teljes inventáriumot vettek volna fel az adott közösség életében használt, specialisták által készített eszközökről (edények, bútorok, stb.). Ez természetesen nem volt lehetséges, a specialisták által készített tárgyak azonban így is megjelennek az atlasz lapjain, például a viselet témakörében. Az MNA-ban a háziiparhoz sorolt tevékenységek közül csupán a vászonkészítés szerepel, összesen 18 lapon (kenderrost megmunkálás, fonalkészítés, szövés¹⁷). Ebben a témakörben rendelkezésünkre áll olyan vizsgálat (SZOLNOKY, 1972), amely a kenderrost-megmunkálás területi tagolódását mutatja be, és ezért összehasonlítható anyagként szolgál (818. térkép). Az egyéb kézműipari tevékenységek közül azokat érdemes még az összevetésben figyelembe venni, amelyeket illetően a kutatás a táji típusok kérdését fontosnak tartotta, és a teljes magyar nyelvterületet figyelembe vette (bútorkészítés, agyagművesség).¹⁸

A kenderrost megmunkálása ideális esetben öt fokozatból (áztatás, törés, tisztítás, puhítás, minősítés) áll, amely munkákat esetenként többször is elvégezhetik (fázisok). A fokozatok, fázisok, illetve a használt eszközök alapján Szolnoky 15 területi egységet különít el a magyar nyelvterületen.¹⁹ Egyes csoportokat összevonva elég következetesen kirajzolódnak a nép-

¹⁷ Az egy témakörben (szövés, mosás) szerepeltetett lapok közül leválasztottuk a két, mosással foglalkozó lapot, mert ez a téma inkább az életmódhoz tartozik.

¹⁸ A *Magyar néprajz III. Kézművesség* kötetben ugyan külön alfejezetet szentel Kresz Mária a szücsmunka táji jellegzetességeinek, de valójában elsősorban egy-egy híresebb készítő központ, Szeged, Debrecen stb. szücsipari termékeit jellemzi (KRESZ, 1991b, 336–340.). A kötetben a táji szemlélet háttérbe húzódására vall ugyanakkor, hogy bár a kenderfeldolgozást Szolnoky Lajos (SZOLNOKY, 1991), a fazekasmesterséget Kresz Mária (KRESZ, 1991c) írta, egyikük sem vette bele szövegébe az általa más munkákban (KRESZ, 1991a; SZOLNOKY, 1972) igen részletesen kidolgozott táji tagolódást, az elemzendő mesterségek közül csak a bútorkészítéssel foglalkozó K. Csilléry Klára foglalkozott ezzel a kérdéssel külön monográfiájában (K. CSILLÉRY, 1972) és e kötetben (K. CSILLÉRY, 1991) egyaránt. (Bár lehet, Kresz Máriát csak halála akadályozta meg ebben, a szövegét Csopor István és Nagybakay Péter gondozta a kötet számára /KRESZ, 1991b, 600./). A kenderrost megmunkálás esetében azért is sajnálhatjuk e hiányt, mert addigra már rendelkezésre állt az MNA teljes anyaga, és 1972-ben Szolnoky a bácskai, bánsági, partiumi, dél-erdélyi falvakat /az MNA gyűjtőpontjai közül összesen 70-et/ még nem tudta típusba osztani.)

¹⁹ SZOLNOKY, 1972, 238–241., a térkép: 239. Az ennek alapján készült MNA 11. kötet 818. térképén a tulajdonságtípusok között hely híján nem a Szolnoky által adott részletes leírást, csak az elkülönítő jegeket soroltuk fel.

rajzi nagytájak: a Dunántúl (1,2,15,12,11), a Felföld (14, 13, 7), az Alföld északkeleti része (5,6) és Erdély (8ab, 9, 10). Csak az Alföld (3,4,5) keleti (5 benyúlik), délnyugati (11 benyúlik) és északi határa (14,13 délre nyúlik) tér el.

Kresz Mária az agyagművesség vonatkozásában a fölhasznált agyag minősége (tűzálló >< nem tűzálló), a fazekasmesterség típusa (fazekas, korsós, tálas), a máz megléte és típusa, illetve a díszítés alapján összesen 10 körzetet állapít meg a magyar nyelvterületen, amelyek különböző fazekas-központok köré szerveződtek: 1. Nyugat-Dunántúl, 2. Észak-Dunántúl, 3. Sárköz-Baranya, 4. Gömör, 5. Alföld (Mezőtúr és környéke), 6. Hódmezővásárhely, 7. Közép-Tiszavidék, 8. Felső-Tiszavidék, 9. Nyugat-Erdély – Bihar, 10. Székelyföld – Barcaság (KRESZ, 1991a, 86–87.). Bár valamely központ terméke minden magyar településre eljutott, a fenti 10 körzet nem fedi le a magyar nyelvterületet. Jól látszik ez a Kresz Mária nyomdokain (elsősorban KRESZ, 1991b, 528–529. közti térképe alapján), a Néprajzi Múzeum gyűjteményére alapozva Csupor István segítségével az atlasz rendszerében készített 819. térképen. A 417 gyűjtőpont közül mindössze 32 településen működött fazekas (4), korsós (3), tálas (15) vagy azonosítatlan edénykészítő (10) központ, és a 20 kilométeres körzetben is mindössze 118 település környékén. A gyűjtőpontok több mint 64%-a nem volt beosztható. Az egyes körzetek az üresen maradt részek segítségével elkülöníthetők, azonban az egyes közepes vagy kistrégiókkal igazából csak Sárköz-Baranya, Nyugat-Magyarország, Nagyunság, illetve korlátozottabban Kelet-Erdély, Zoborvidék és Kárpátalja azonosítható.

A bútorművesség esetében azonban még az asztalos-központok térképét sem tudjuk, sajnos, elkészíteni. A megőrződött bútorok többségének nem sikerült azonosítani készítési helyét, és az eltérő kutatási szempontok, a feltárások mélységének különbözősége, és az anyag heterogén volta miatt a táji tagolódás szempontrendszerét sem tudta még kidolgozni a kutatás, s ezért „átfogó kép az eddig feltártaknak segítségével semmiképp sem rajzolható”.²⁰ A táji típusokat illetően ezért csak a négy nagytájhoz köthető asztalos-központok munkái jellegzetességeinek leírására szorítkozik a kutatás, kiemelve, hogy míg a fátlan Alföldön aránylag kevés, a komáromi asztalos-központ kiemelkedő jelentősége ellenére a Dunántúlon sokkal több, eltérő stílusjegyekkel leírható kistáj léte sejthető (K. CSILLÉRY, 1972, 60–62.). Összességében azonban a bútorművesség táji tipológiájának feltártsága még a nagyrégiók elhatárolásában sem tud segítséget nyújtani.

²⁰ K. CSILLÉRY, 1991, 515. Mindezt ugyan a Dunántúl kapcsán fogalmazza meg, de szerinte „mindez nagyjából más tájegységekről is elmondható”. Csilléry Klára *A magyar nép bútortái* című könyvében szereplő térkép (K. CSILLÉRY, 1972, 4–5.) is csak azzal a szándékkal készült, hogy a kötetben szereplő településeket az olvasók lokalizálhassák.

5. Életmód: lakáskultúra – öltözködés – táplálkozás

A Magyar Néprajzi Atlaszban az életmód címszó alatt összefogható aspektuscsoportba illeszthető lapok száma összesen 195 (a szövessel egy témakörben ábrázolt mosás két lapja inkább ide tartozik). Ez meglehetősen nagy szám, azonban az egyes részterületek nem egységesen oszlanak meg. A lakáskultúrát (bútorhasználat, alvóhely, mosás) mindössze 12 lap képviseli, az öltözködés-viselet aspektusát 44 lap. A néprajzkutatás a lakáskultúra tekintetében még nem állapított meg jellegzetes régiókat, de érdekes módon a viseletet illetően sem, és ebben az atlasz lapjainak vizsgálata sem segít. Az ok elsősorban az aspektus tulajdonságaiból következik: az atlasz által tárgyalt időszakban (a 19. század végén, a 20. század elején) a céhes ipari kötöttségek felszabadulásával, a polgárosulás előrehaladásával a viseletben jellegzetes táji csoportok elaprózódása figyelhető meg (FLÓRIÁN, 1997, 735–737.). Nógrád megye példáján: az anyatemplomok filiáikkal együtt alkottak egy-egy viseletcsoportot (FLÓRIÁN, 1997, 739., 743.), s mivel az atlasz gyűjtőpont-hálózata ennél jóval ritkább, ezt a táji tagolódást már nem képes megragadni.²¹ A leginkább részletes képet a táplálkozás aspektusa ad, ehhez összesen 136 jelenség tartozik 139 lapon: közülük a táplálékkészítés témájához (az atlaszban a juhászathoz csoportosított „a juhtej feldolgozása” témakör 17 lapjával együtt) 105, a táplálék fogyasztásához 34 lap társítható. A táplálkozás aspektusa szerepel az atlaszban legnagyobb arányban, az összes lap 22%-át öleli fel. E témakörben a területi tagolódási vizsgálatok (KISBÁN, 1970, 1982, 1997) elsősorban a nagytáji szintet ragadták meg: a táplálkozás területi struktúráját vizsgálva Kisbán Eszter elsősorban a fogyasztott ételek alapján a négy nagytájat különíti el, melyek közül leginkább Erdély tűnik különállónak (a cereális alapanyaggal szemben a kukorica elsőbbsége), míg egymásra inkább a Dunántúl (a sterc dominanciája) és a Felföld (árpaételek) hasonlít (KISBÁN, 1982, 204–205.). A kenyér és az azt pótló kásaételek egymáshoz viszonyított aránya alapján a 19–20. század fordulóján is (KISBÁN, 1970, 120.) három területet lehetett elkülöníteni: Moldvát, Erdélyt és a többi részt. A kenyérgabonák dominanciája alapján ugyancsak meg lehet különböztetni egyes vidékeket, ahol a rozs (Nyugat- és Közép-Dunántúl, Duna-Tisza közti homokvidék, Északi-középhegység és Nyírség), illetve a búza (Délkelet-Dunántúl – Észak-Bácska, Közép-Tisza-mente – Tiszántúl, Tisza-Szamos szöge) a fő gabona (KISBÁN, 1970, 99–101.). Ugyanakkor az étkezési rendet is figyelembe véve már csupán két nagyrégióra osztható a magyar nyelvterület, Erdélyre (két étkezés), és a többi részre (nyáron három étkezés).²²

²¹ A viseletkutatás a gazdag anyag rendszerezésének roppant nehézségei, illetve a viseletnek a többi aspektushoz képest gyors változásai miatt a térbeli tagolódás vizsgálatában még nem jutott oda, hogy a saját eszközeivel jellegzetes táji csoportokat tudjon megállapítani, csak a más módszerrel (nem egyszer – ironikus módon – a viseletnek a környező vidéktől elkülönülő jellege révén) megállapított néprajzi tájak öltözködési jellegzetességeit tudja föltárni (FLÓRIÁN, 2001, 287–313.).

²² KISBÁN, 1997, 581–583. A közép- és kistájak esetében a táplálkozás táji tagolódásának

6. Társadalom – rokonság – életfordulók

A Társadalom – rokonság – életfordulók aspektus már a nem anyagi kultúra területéhez tartozik. Ide, valamint a Hiedelmek – szokások kulturális aspektusaiba a Magyar Néprajzi Atlasz lapjai közül 71, illetve 96 térkép osztható be. A társadalom – rokonság – életfordulók témakörökről azonban nemcsak segédterképet nem tudunk készíteni, de a nagytáji rendszerbe való illesztést sem végezhetjük el, mert ezen aspektuscsoportról a magyar néprajzkutatás táji tagolódási képet még nem rajzolt.

7. Szokások – hiedelmek

Bár a szokások, hiedelmek területi felosztása kutatásában sem áll rendelkezésünkre a teljes magyar nyelvterületet átfogó elemzés, az Alföld hiedelemrendszerének táji tagoltságával Pócs Éva foglalkozott. Megállapította, hogy nincs jellegzetes „alföldi” hiedelem, mert a „földrajzi tájegység nem határol be egy egységes hiedelemrégiót” (Pócs, 1992, 593.), ezenkívül kiemelte: az eredetileg egységesnek tételezhető magyar néphitben „létrejött táji különbségeknek, úgy látszik, nem önmagából a hiedelemrendszerből következő öntörvényű indítékai vannak, hanem valamely másodlagos, a hiedelemvilágon kívüli oka” (Pócs, 1992, 594.). Munkája „nem a hiedelmek területi elterjedésének megrajzolását célozza, (csak) néhány szemponttal szolgálhat a hiedelmek táji tagoltságának (...) megrajzolásához, még inkább e tagoltság értelmezéséhez”.²³ A szokás szerepét elemezte a kultúra táji tagoltságának vizsgálatában a palóc lakodalom példáján Bakó Ferenc, abból a célból, hogy a palóc műveltségi csoportot kimutassa, amelyet azonban fikciónak nevez (BAKÓ, 1983, 115.).

A kalendáriumi szokások körében TÁTRAI (2002) állapított meg területi tagolódást, szerinte „a magyar népzene kutatásban megállapított dialektusterületek nagyjában-egészében megfelelnek a kalendáriumi szokások elterjedési területének” (TÁTRAI, 2002, 317.). Az általa táblázatosan felsorolt 31 szokás meglétét azonban csak nagy dialektusterületek szerint rögzítette (TÁTRAI, 2002, 319.), a kisebb egységekre csak a szövegben történik alkalmanként utalás. A népzenei dialektusokkal való szoros kapcsolat miatt az ő munkája alapján készült 820. térképlapra a népzene aspektusának vizsgálatkor visszatérünk.

kutatása a más módszerekkel meghatározott egységek összehasonlító vizsgálatával egyenlő (például PALÁDI-KOVÁCS, 1997; VARGA, 2002). A táplálkozás táji vizsgálata továbbra is (a konszenzusos módon meghatározott) kistajak táplálkozása jellemzését jelenti (Kardos 1943 alapvető munkája után) még ma is (például SZIGETI, 2001; SCHWALM, 2002).

²³ Pócs, 1992, 600. A népi vallásosság regionalitásával ugyan több művében Bartha Elek is foglalkozott, de kutatásai fókuszában inkább egy-egy vallási tér lehatárolása (BARTHA, 2001), illetve a térségi szerveződési szinten (lokális, regionális, univerzális) álltak (BARTHA 1992).

8. Szövegfolklor

A Magyar Néprajzi Atlaszban mindössze két olyan lap található, amely folklórszövegekkel foglalkozik, ezek (a pártában maradt lányokat csúfoló rigmusok /549./ és a pünkösödölők énekei /558./) is betagolódnak azonban a népszokásokat bemutató lapok közé. Ugyanígy az életfordulókhoz osztottak be két, a népzenéhez is sorolható lapot (531–532. zenekarok a lakodalomban). A következőkben tehát olyan kulturális aspektusok kerülnek sorra, amelyre vonatkozóan az atlasz lapjainak csoportelemzése nem végezhető el. Itt tehát az összes lap klaszterezése eredményét kell összevetnünk az eddigi kutatás megállapításaival, s ahol szükséges és lehetséges, az annak nyomán rajzolt térképekkel.

A magyar folklorisztikában a területi tagolódás-vizsgálatok nem játszanak központi szerepet. A tudományterület legújabb hazai összefoglaló alkotása (VOIGT, 1998) az elméleti és tudománytörténeti bevezető után az egyes folklórműfajok (hősepika, ballada, mese, monda, kisepika, líra, dráma) jellemzőit ismerteti, ám ezek közül mindössze három esetében (ballada, mese, líra) válik lehetővé, hogy a területi tagolódásról egyáltalán szót ejthessen. Bár a mondatakutató jelenlegi összefoglaló fázisában katalógusok készítését tűzi ki célul (például LANDGRAF, 2006; MAGYAR, 2005.), jelenleg még nem tart ott, hogy területi típusokat is fölismerhessen, a hő- és kisepika esetében pedig a műfaj jellegénél fogva nemigen lehetséges a regionális megközelítés. A drámát tekintve a dramatikus népszokások területi típusai nyújthatnak némi fogódzót.

A balladát illetően Vargyas Lajos szerint „csoportjaink közül (...) csak az időrendiek bizonyultak fontosnak. (...) A földrajzi csoportok viszont már csak a fennmaradás esetlegességének jelei, illetve az újabb típusok különbségei csak a terjedés útvonalait rajzolják ki szemünk elé” (VARGYAS, 1976, 173.). A meglévő táji különbségek tehát csak fejlődési fáziseltolódásnak tulajdoníthatók. Ez viszont jelentős eltérésekhez vezethet: „a régi stílusú balladák közül – Moldvát nem számítva – az egész magyar nyelvterületen 26, csak Magyarországon 22, csak Erdélyben ismert 29 balladatípus, vagyis az eltérés éppen kétszeres. (...) Az új balladatípusokra a területi differenciáltság nem érvényes, mert zömük dunántúli vagy alföldi keletkezésű” (KATONA, 1998a, 211.). A balladakutatás tehát a területi tagolódás alapjául a fellelhető balladatípusok számát tekinti és fordított irányban halad: nem az előfordulási együttesek alapján állapít meg regionális csoportokat, hanem a konszenzussal megállapított nagytíjakat jellemzi ily módon.

A magyar mesékre vonatkozóan műfaji megjelenés alapján még nehezebb területi csoportokat megállapítani: a moldvai és részben a bukovinai mesekincs kivételével „az egész magyar mesehagyomány ugyanolyan alkalmakkor, ugyanolyan műfajú meséket, ugyanolyan formában mesél el: az egyes változatok közti különbséget csak a tehetséges mesemondók tudatos alakító igénye, vagy a régen mondott történetek egyes mozzanatainak itt-ott

elfelejtése okozza” (VOIGT, 1998, 240.). A megfelelő arányú gyűjtés hiányában a mesekincs lokális eloszlásáról nem lehet végleges képet adni, csak bizonyos területi jellegzetességek mutathatók ki, például a Nyírség keleti peremén a mese méretűvé duzzasztott hiedelemtörténet, vagy Dél-Baranyában és Szlavóniában a szépen formált tündérmesék nagy száma a jellemző. A magyar nyelvterület egészéről azonban még nagyrégiók szintjén sem lehet képet alkotni (VOIGT, 1998, 241–242.).

„A népi líra táji tagolódására vonatkozó kutatások érdemben csak most kezdődnek, e kérdésről tehát még kevesebbet tudunk mondani, mint a folklór más területének kutatói” – írta Katona Imre 1998-ban (1998b, 375.). A lírai dalcsoportok megléte-hiánya, illetve népszerűsége okozta különbségek itt is a fejlődési fáziseltolódás számlájára írhatók. A négy nagytáj jellemzése a balladakutatáshoz hasonlóan a területi egységből indul ki.

A szövegfolklórhoz tartozó kulturális aspektusokat illetően tehát nem áll jelenleg a kutatás rendelkezésére olyan jellegzetes táji tagolódási kép, amely kiegészítő térkép elkészítését segíthetné. A népi játékok nehezen beilleszthető kategóriájáról is itt érdemes megemlíteni, hogy a kutatás elsősorban a játékok típusrendje meghatározására törekedett, a területi tagolódás kutatása háttérben maradt (LÁZAR, 1990, 1997; vö. <http://www.zti.hu/archivum/lazar/lazar.htm>).

9. Díszítőművészet

A népi kultúra ezen egyik leglátványosabb ágának vonatkozásában sem alkotható olyan területi tagolódási kép, amely a díszítőművészet egyes területeinek jellemzői alapján a teljes magyar nyelvterületet átfogná. Mert amíg a népi kultúra anyagi oldalát vizsgálva mindenképpen jelen vannak az egyes jelenségcsoportok (lakni, enni, mezőgazdasági munkát végezni mindenhol kellett), magas színvonalú, és nagyobb területekre jellemző díszítőművészet kialakítása korántsem szükségszerű. Bár a díszítőművészet stílusai alapján nem lehetséges átfogó táji tagolódást kimutatni, a díszítőművészeti ágak megléte, valamint művészi színvonala alapján bizonyos területi csoportosítást el lehet végezni, tehát azokat a vidékeket meg tudjuk nevezni, ahol egy vagy több díszítőművészeti ágban kimagasló eredmények mutathatók föl. Ezek azonban távolról sem fedik le a teljes magyar nyelvterületet.

Domanovszky György *A magyar nép díszítőművészete* című összefoglaló munkája első (szöveges) kötete utolsó fejezetében a fentiek alapján egy „mondatokból álló térképet” szerkesztett (DOMANOVSKY, 1981, I, 271–282.). A következőkben ezt valódi térképpé igyekszünk átszerkeszteni a Magyar Néprajzi Atlasz virtuális 11. kötete számára. Miután tényleges térképet nem közölt, a Domanovszky által megadott tájneveket a Kósa László segítségével készített, konszenzusos kulturális tagolódás-térképen (801–803) levő megnevezések területi kiterjedésére vetítjük rá, ahol lehetséges. A pontat-

lanabb megnevezések (például Dunántúl nyugati széle) esetében logikus közelítéseket igyekszünk alkalmazni. A túlságosan általános nagytáji meghatározásokat (például Erdély, Alföld) nem vettük figyelembe.

Domanovszky „térképét” elsősorban a következő díszítőművészeti ágazatokban mutatkozó kimagasló minőség alapján alkotta meg: lakóház, festett és faragott bútorok, lakástextil hímzése, viseletek díszítése, fazekasság (díszített edények), fafaragás. Ezek közül az utóbbi esetében (Kalotaszeg kivételével) csak nagytájakról szól, ezért a kistáji beosztásban nem vettük figyelembe. Mivel a többi öt területnek nem minden permutációja fordul elő, végül 17 változatot lehetett megkülönböztetni.²⁴ Közülük a legjelentősebbek, ahol mind az öt művészeti ág kimagasló (Domanovszky megnevezéseivel): Mezőkövesd, Kalotaszeg, Torockó és Székelyföld, illetve ahol csak 3–4: Hódmezővásárhely, Nagy- és Kiskunság, Sárköz, Palócföld, Bakony.

A Domanovszky munkája nyomán rajzolt 821. térkép azonban több okból is problematikus. A kiemelkedő minőség keresése óhatatlanul szubjektív megállapításokhoz vezethet: összefoglaló bekezdésében egyformán „népművészetünk nagy gócai” közé sorolja például a Palócföldet, amely 3, és Kalotaszeg, amelyet mind az 5 művészeti ágban kiemelkedőnek jellemez, ugyanakkor nem veszi ebbe a csoportba például a Bakonyt, amely esetében 4 kiemelkedő művészeti ágat nevez meg korábban.²⁵ Másrészt területi meghatározásai sokszor erősen elnagyoltak: miután Szegedet, Hódmezővásárhelyt és Orosházát többször is nevesíti, nem világos, hogy a Csongrád és Békés elnevezés ezekre a városokra, vagy a rajtuk kívüli, de e megyékbe eső településekre vonatkozik. A munkája segítségével készült térképlapon ráadásul még úgy is, hogy egyes megnevezéseket (Szabolcs-Szatmár, Palócföld) a lehető legtágabban értelmeztük, (az általa nem tárgyalt) bukovinai és moldvai településekkel együtt 160 gyűjtőpontot nem lehetett besorolni. Mivel azonban a magyar díszítőművészet kutatása eddig más, területi tagolódásra vonatkozó összefoglaló megállapítást nem közölt, ezen aspektus figyelembevételéhez fel kell használnunk a díszítőművészetek kimagasló előfordulását tárgyaló térképet.

10. Népzene

A népzene a magyar népi kultúra azon aspektusainak egyike, ahol már a kutatás elején felmerült a területi tagolódás vizsgálata. Bartók Béla (1990/1924) a népzene három alapvető rétege (régí stílus, új stílus, vegyes osz-

²⁴ A 17. változat, ahol egyik művészeti ág sem kiemelkedő.

²⁵ Palócföldnél – bár megemlíti – nem tartja kiemelkedőnek az építészetet és az edényeket (DOMANOVSKY, 1981, I, 280., 282.). A Bakonynál kiemelkedőként jegyzi a lakóházat és a bútorokat (271, 273.), illetve Veszprém (megye) néven a viseletet és a lakástextilt (273, 275.).

tály) közül csak a régi stílusú dallamok esetében talált területi különbségeket, a másik kettő esetében nem vagy csak alig. Bartók a dallam jellemzői és a szótagszám alapján a ma használatos nagytájakkal megegyező négy ún. dialektusterületet állapított meg (Dunántúl, Észak, Alföld, Erdély). A későbbi kutatás Bartók megállapításait tovább árnyalta, bővítette, például ötödik nagytájként az ő korában még ismeretlen Moldvát vette föl (OLSVAI, 1998, 527.). Megjelentek új beosztások is. „1955–1960-ban a strofikus dallamok sajátosságai alapján Borsai–Hajdú–Olsvai–Járdányi a következő tájegységeket állította föl: Északnyugat, Észak, Északkelet, Dunántúl, Szlavónia, Alföld, Mezőség, Székelyföld, Moldva” (OLSVAI, 1998, 527.). A Magyar Néprajzi Atlasz kiegészítő 11 kötete számára összesen négy, a népzene területi felosztását bemutató térkép készült. A 822. lap a bartóki dialektusterületeket és Moldvát ábrázolja, a Magyar Népzenei Antológia kiadványsorozat (1985–2004) szerkezete alapján. Ezenkívül még két, a régi stílust alapul vevő beosztásról készült térkép, amelyek a közepes régiók szintjén kínálhatnak összehasonlításra alapot adó képet. Vargyas Lajos a Magyar Néprajz ötödik kötetében (VARGYAS, 1990, 63–94.), illetve a Magyar népzenei antológia szerkesztői részben eltérő beosztást dolgoztak ki, ez utóbbit „néha gyakorlati szempontok sugallták” (OLSVAI, 1998, 527.). A két beosztást a 823. és 824. lap mutatja.²⁶ Az új stílus alapján hasonló tagolódási képet nem lehet kialakítani: az alapvetően egységes magyar nyelvterületet az árnyalatnyi különbségek nagyon apró területi egységekre tördelik. Bereczki János az MTA Zenetudományi Intézet zenei archívumának anyaga alapján készített beosztása, és az ennek nyomán definiált térkép jól mutatja ezt. Noha a Magyar Néprajzi Atlasz 417 gyűjtőpontja közül 32-t az adott pontra, vagy a közelében levő településre vonatkoztatható anyag híján nem lehetett beosztani, így is 133 különböző területi csoport szerepel a meghatározások között, azaz átlagban egy csoportot 3-nál kevesebb tag alkot. Ezt a képet azonban még a legkisebb egységek szintjén sem igen lehet összevetni az eddigi néprajzi kutatás által megrajzolt képpel.

A régi stílus alapján alkotott kép már sokkal kevésbé töredezett, bár anyag híján sem Vargyas Lajos, sem az antológia szerkesztői nem adtak a teljes magyar nyelvterületet lefedő képet. Az utóbbi esetben 55, Vargyas rendszerét követve 65 gyűjtőpontot nem lehet beosztani. A számszerű különbség

²⁶ A nagy és kisebb dialektusterületi felosztások más zenekutatóknál is különböznek. A *Magyar Népzenei Antológia Alföld* részének egyik szerkesztője, Paksa Katalin *Magyar népzenei történet* című munkájában a földrajzi mutatót dialektusterületek szerint rendezi. Az Antológiától eltérően a Dunántúl dialektusterület nála csak négy részre tagolódik (Észak-Dunántúl, Dél-Dunántúl, Sárköz és Szlavónia – ez a struktúra inkább Vargyas Lajoséra hasonlít). A Felföld nagydialektust ellenben három helyett öt (Nyugat-Felföld, Zoborvidék, Ipolyvidék, Galgavidék, Palócföld), az Erdélyt nyolc helyett hat (Szilágyság, Kalotaszeg, Mezőség, Székelyföld, Bukovina, Gyimes) részre bontja. Sőt, az Alföldön sem követi pontosan az antológia tagolását (például összevonja Kis- és Nagykunságot a Jászsággal). Minden bizonnyal itt is elmondható, hogy a beosztást gyakorlati szempontok, az idézett dallampéldák összessége sugallhatta (PAKSA, 1999, 243–244.).

alapja, hogy az antológia szerkesztői az al-dialektusterületek leírása során Közép-Erdélyt és a Vág és Garam között megnevezték, Vargyas pedig nem. A két beosztás és a két térkép közti további eltérést az okozza, hogy Vargyas az egyes nagy dialektusterületeket sokkal kevesebb egységre osztja: a Dunántúl rendre 4, illetve 9, Észak 2, illetve 3, az Alföld 2, illetve 10 (!), Erdély és Moldva 6, illetve 9 alldialektusra oszlik nála, illetve az antológiában. Az azonban nem mindenütt mondható, hogy Vargyas egységeit az antológia szerkesztői tovább differenciálják. Az egységeket elválasztó vonalak csak a jól tagolható Erdélyben futnak körülbelül ugyanott. Még az aránylag hasonlóan felosztott Északi dialektusterületnek is máshol van a keleti határa a kétféle rendszerben, s az Alföldön sem egyformán választják el a középső és északkeleti tömböt: például az antológiában a Hajdúság és Szabolcs egy csoport, Vargyasnál nem. A két felosztás a Dunántúlon pedig szinte csak abban egyezik, hogy Szlavóniát külön tagként kezelik. Az eddigi néprajzi kutatás kialakította középtájak rendszerére az antológia által adott kép hasonlít valamivel jobban, annak ellenére, hogy például a Dunántúl Vargyasnál és Kósánál is négy egységből áll. Azonban a Duna Vargyasnál nem határ észak és a Dunántúl között, és nála a Dél-Dunántúl sem a Sió vonaláig tart, hanem áthúzódik a Mezőföldre is. A Közép-Alföld felosztása az antológia szerzőinél nagyjából a néprajzi felosztást követi, bár délen és Budapest környékén sok az üres folt, és szétválasztják a Hajdúságot és a Nagykunságot, ezenkívül a Kósánál egységes Nyírség–Körösköz–Szatmár–Felső-Tisza vidék csoportot e négy egységre bontják. Erdély felosztása azonban mindhárom esetben közel azonos. Mivel Tátrai Zsuzsanna a Vargyas Lajos alkotta beosztást alkalmazta a naptári szokások területi tagolódásának leírására (Vargyas rendszerét csak Erdélyben pontosította, ahol a Maros és a Küküllők között és a dél-erdélyi szórványokat külön csoportként definiálta), a kalendáriumi szokások aspektusát illetően is a fenti leírás érvényes.

11. Néptánc

A néptánc területi tagolódására vonatkozó alapvető összegzést MARTIN György (1970) végezte el. Bár a táncdialektusok elhatárolása elsősorban a 20. század közepétől intenzívebbé váló recens gyűjtések során rögzített jellegzetességek alapján történt (korábban a regionális vizsgálódás nem játszott jelentős szerepet; MARTIN, 1980, 139–140.), valójában egy korábbi, a 19–20. század fordulóján létező állapot felderítését célozta, mert az I. világháború után fokozatosan felőrlődő tánc kultúra a polgári táncok hatására már egységesen reagált (MARTIN, 1970, 14.). Bár a még Martin által jegyzett, de halála után, a Magyar néprajz VI. kötetében megjelent összefoglaló szerint az újabb gyűjtések tanulságaképp az al-dialektusok száma Erdélyben kétfővel megemelkedett (MARTIN, 1990, 437–442.), a tánc területi tagolódásának vizsgálata azóta is a Martin által lerakott alapokon nyugszik. A kutatás a

tánc terminológiája, a táncnak a paraszti életben betöltött szerepe, a kapcsolódó zenekíséret, a táncok szerkezeti felépítése, motívumkincse, téralakzata és a táncszközök használati módja területi típusainak egymásra vetítéséből állapít meg dialektusokat (MARTIN, 1990, 392–393.). Maga Martin nagy és közepes dialektusterületeket mutatott ki, s noha térképet nem közölt, leírásai révén az egységek legtöbbször jól elhatárolhatók: ezek alapján készült a 826. és 827. térkép.²⁷ Az MTA Zenetudományi Intézet archívumára építve kialakítható egy sokkal részletesebb területi tagolódási kép is, mely már a táncok apróbb különbségeire is épít, a Felföldi László és Németh István segítségével készült térkép azonban az új stílusú népzene területi tagolódását bemutató térképhez hasonlóan rendkívül apró egységeket határoz meg (828. lap). A 140 területi csoport, figyelembe véve, hogy 64 települést a rendelkezésre álló anyag alapján nem is lehet besorolni, nagyon töredékes képet mutat a magyar nyelvterületről (egy csoportba átlagosan alig 2 település tartozik). A területi egységek lehatárolása és elnevezése szinte ugyanaz: az új stílusú zene alapján felállított 133 egység közül mindössze 6 nem jelenik meg azonos néven a 140 táncbeli területi csoport között (a számbeli különbséget elsősorban egyes csoportok /Körösök vidéke, Sárrét/ több részre tagolása okozza). Mindez arra utal, hogy ilyen felbontási szinten a két szempontrendszer már nem válik el egymástól, holott a tánc- és zenedialektusok között jelentős eltéréseket láthatunk.²⁸

E különbség legnyilvánvalóbb példája, hogy a táncok alapján kijelölt nagy dialektusterületek a többi kulturális aspektus alapján kidolgozott tagolódási képhez képest nem négy vagy öt, hanem mindössze három nagy egységet alkotnak.²⁹ A keleti táncdialektus magában foglalja Erdélyt és

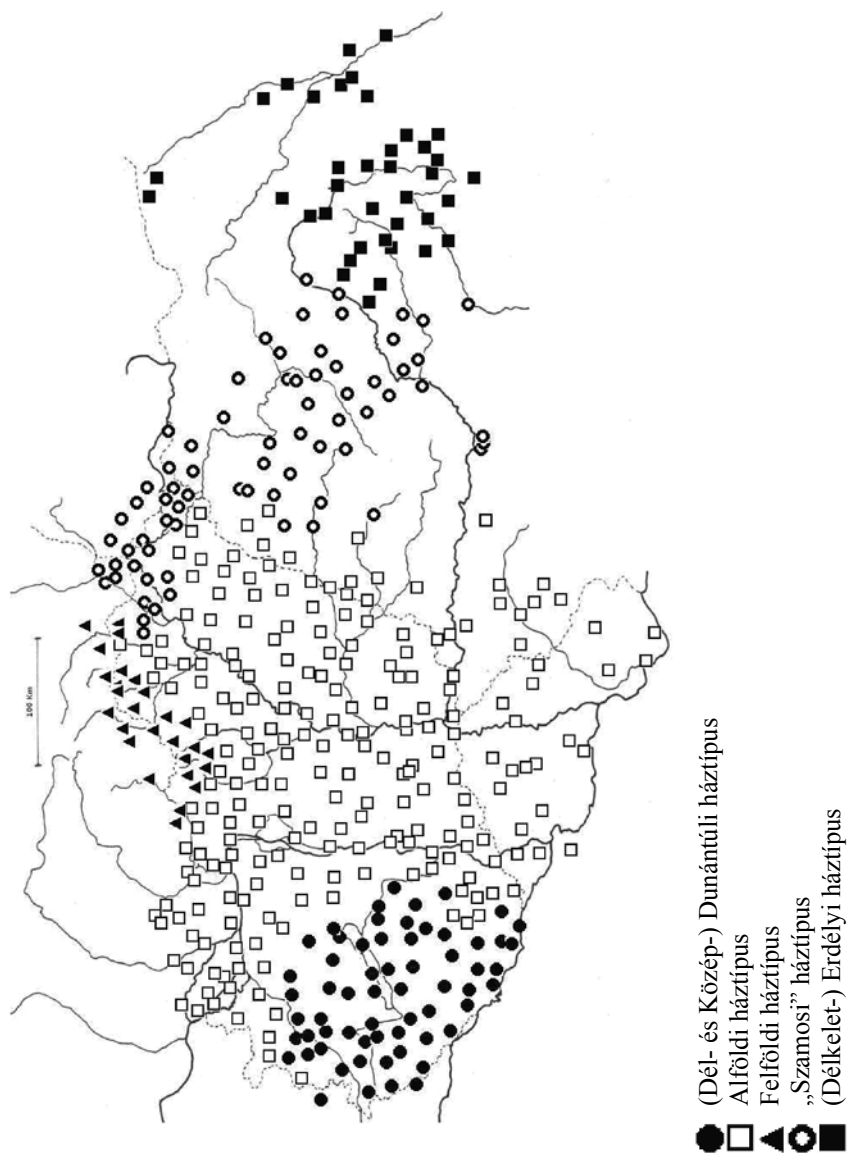
²⁷ Martin leírása alapján egy nagyobb és egy kisebb területet nem lehet beosztani. Ezek meghatározásához Felföldi László nyújtott segítséget. Az Északnyugati dialektusterülethez tartozónak vett régi Komárom és Esztergom vármegye és a Kelet-Dunántúl dialektus meghatározásakor írt Fejér megye déli és keleti része (MARTIN, 1990, 396., 407.) között kimaradt Pest megye Dunántúlra eső része és Észak-Fejér. Ezt a területet (mivel nem igazán karakteres, és Martin sem adott pontos lehatárolást, a szintén nem annyira jellegzetes) Északnyugati dialektushoz osztottuk be. Nehezebb probléma a Közép- és Kelet-Bácska, valamint a Duna-Tisza köze nagy részének beosztása, amelyet Martin kihagyott. Itt végül azt a kompromisszumos megoldást követtük, hogy a meghatározás mögé odairtuk: nem Martin beosztása. Így végül csak néhány dél-erdélyi gyűjtőpont maradt meghatározatlan. Martin és szerkesztőtársai *A Magyar Népzenei Antológiában* (MARTIN – NÉMETH – PESOVÁR, 1985) egyes közepes dialektusterületeket tovább bontanak (például Északnyugat: Nyugati Felföld és Ipoly mente; Kelet-Dunántúl: Délkelet-Dunántúl, Mezőföld, Bácska, Szlavónia), de ebben minden bizonnyal a pontosabb helyhez kötés, azaz gyakorlati megfontolások játszottak szerepet (vö. OLSVAI, 1998, 527.).

²⁸ A részletes képen ráadásul egyes területi csoportok két, vagy több táncdialektus területére is kiterjednek (például Kiskunság, Közép-Tisza vidék). Ez ismét a zene és tánc szempontrendszerének összemosódottságára utal.

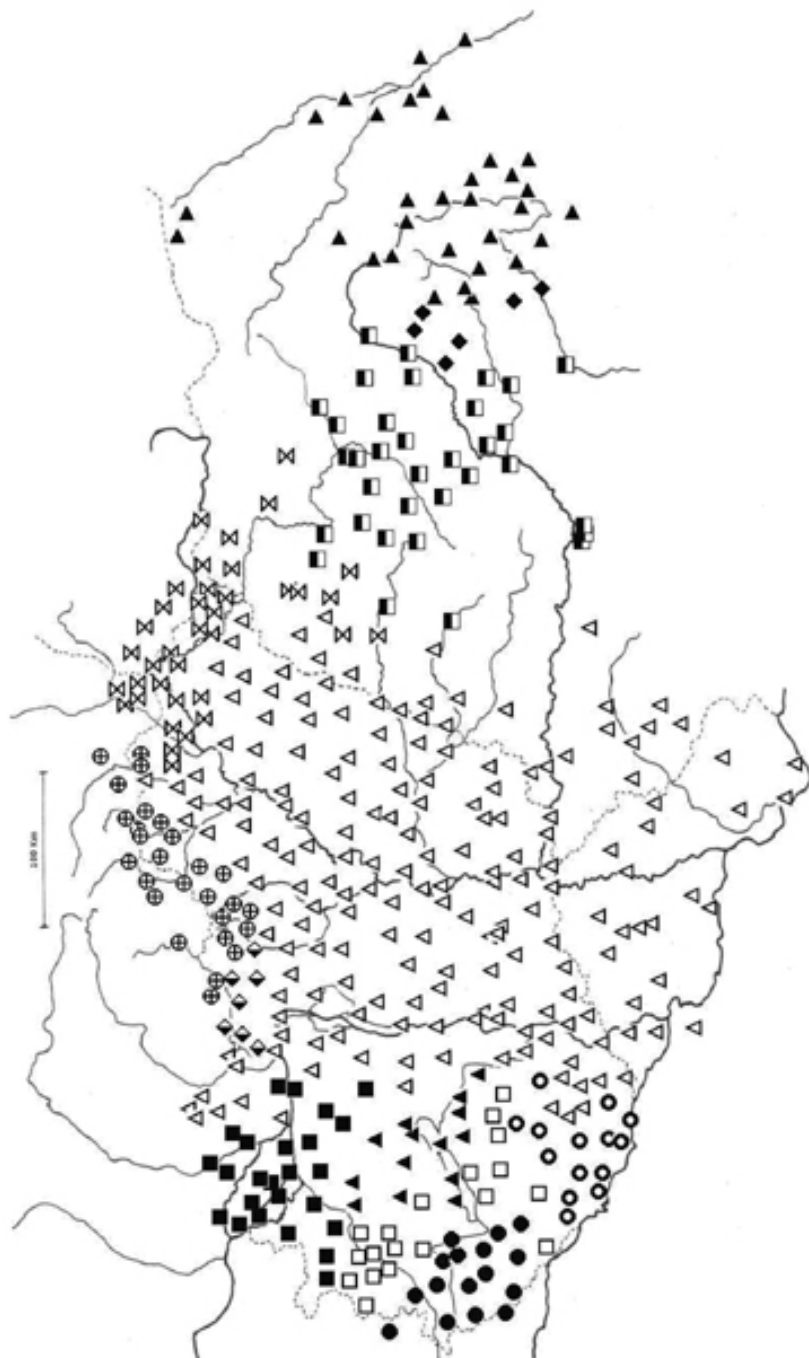
²⁹ A 828. térképlapon a területi csoportokat a többi aspektus (különösen a népzene) szerinti tagolásokkal való egybevetethetőség érdekében nem e három nagydialektus alapján, hanem a népi kultúra öt nagytája (tehát a 801. térkép) alapján csoportosítottuk: 1. Alföld, 2. Dunántúl, 3. Felföld, 4. Erdély, 5. Moldva.

Moldvát, s ebben a számítógépes elemzés eredményével egyezik. A tánc alapján készült felosztás ugyanakkor nem különíti el az északi egységet, és a nyugati vagy dunai nagy dialektus határát a Duna-Tisza közti homokhátság peremén, majd észak felé nagyjából a Zagyva völgyében húzza meg. Ez a határvonal ráadásul egyetlen más aspektusra alapozó felosztásban (földrajz, nyelv, népzene, építkezés) sem létezik, azok esetében inkább a Középső nagyrégió „türemkedik át” a Dunántúlra (például földrajz, építkezés). A Duna-Tisza köze középső részének hovatartozása is bizonytalan. A Kiskunság ugyan nevesítve van a nyugati nagy dialektusterület 8. régiójaként, de a leírás csak a Kiskunság északnyugati sarkára vonatkozik (Kunszentmiklós; MARTIN, 1990, 411.), ugyanakkor a középső (tisza) nagy egységhez tartozó Dél-Alföld bemutatása során a Kecskemét környéki tanyavilágot is megemlíti (MARTIN, 1990, 428.). A kisebb dialektusterületeket illetően a nagy nyugati egységben a Duna szinte sehol nem jelenik meg határként, ugyanakkor a Zala-Somogy határ, a Balaton, valamint a Sió elválasztóként szerepel. A magyar nyelvterület északi részének nyugati fele a dunai nagy dialektusterülethez tartozik, a többi része a középsőhöz. Az északnyugat elnevezésű táncdialektus területe más aspektusok szerinti felosztással nem korrelál. Az északi részek közti határvonal sem esik egybe a néprajzi vizsgálatban kimutatott határral, amely általában a Sajó mentén fut. A táncok esetében északkeleti Felvidéknek és Felső-Tisza-vidéknek nevezett egységek közötti határ, vagyis megközelítőleg a Bodrog vonala az egyedüli, amely megegyezik a legtöbb más szempontú felosztásban kimutatott határral (MARTIN, 1990, 412.). A Hajdúság és a Nagy-kunság szétválasztása, illetve a Nagy-kunság és a Jászság összevonása külön egységgé nem lel párhuzamra semmilyen más felosztásban. Ismét csak a karakteresen tagolt Erdély esetében fedi egymást (nagyjából) a néprajzi és a táncok vizsgálatával kapcsolatos kép.

810. Építkezés – Nagytájak – Harkai Imre szerint

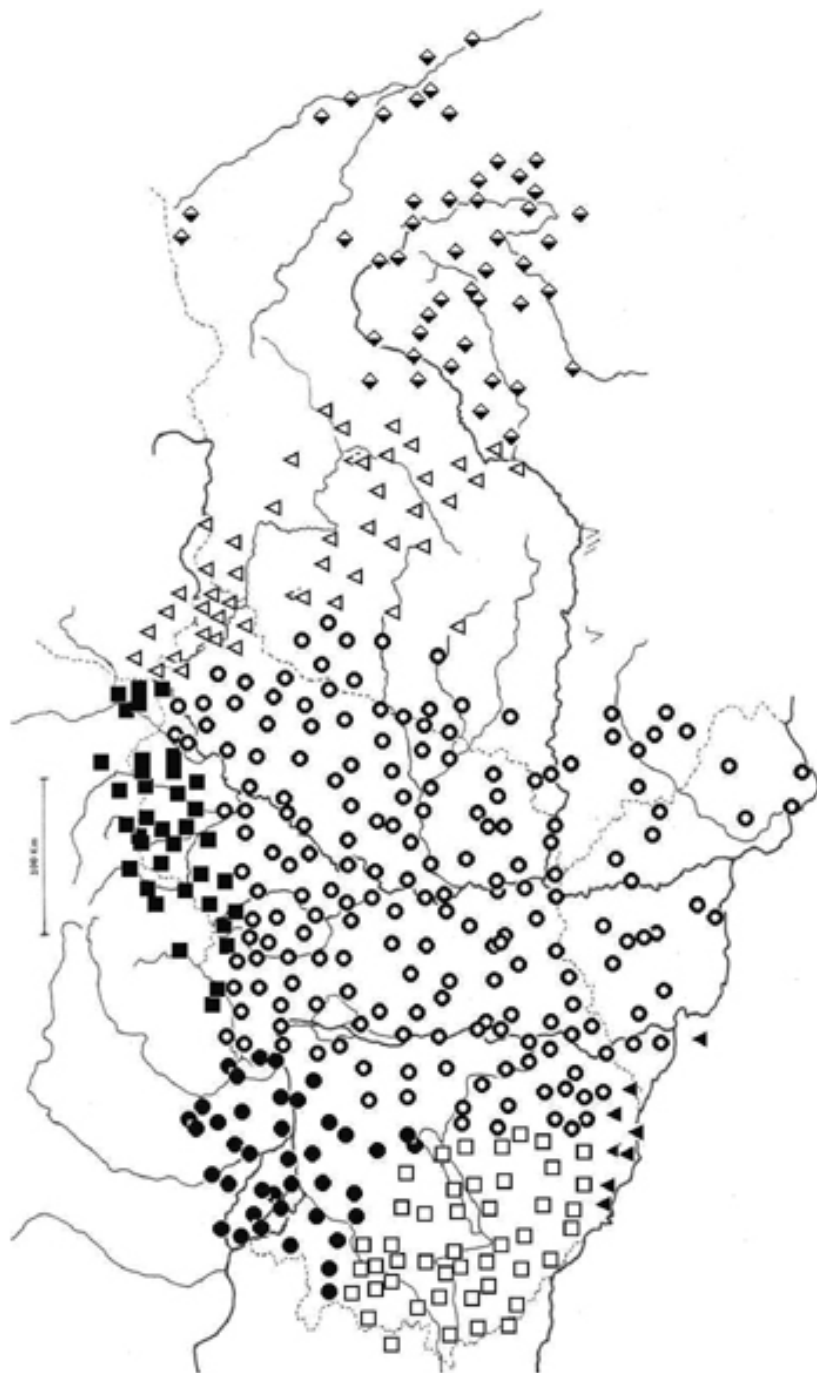
811. Építkezés – Nagytájak és átmeneti zónák – Harkai Imre szerint

- HR-1 (Délnyugat-Dunántúl)
 HV-1 (Vas és Somogy)
 ÁZ-1 (Bakonyalja-Bakony-Balatonfelvidék-Külső-Somogy)
 ÁZ-6 (Drávamente-Ormánság-Zselic)
 ÁZ-2 (Kisalföld)
 HR-2 (Alföld)
 ÁZ-3 (Nyugat-Felföld)
 HR-3 (Közép- és Kelet-Felföld)
 ÁZ-4 (Északkelet-Alföld)
 HR-4 (Nyugat-Erdély)
 ÁZ-5 (Közép-Erdély)
 HR-5 (Kelet-Erdély, Bukovina és Moldva)

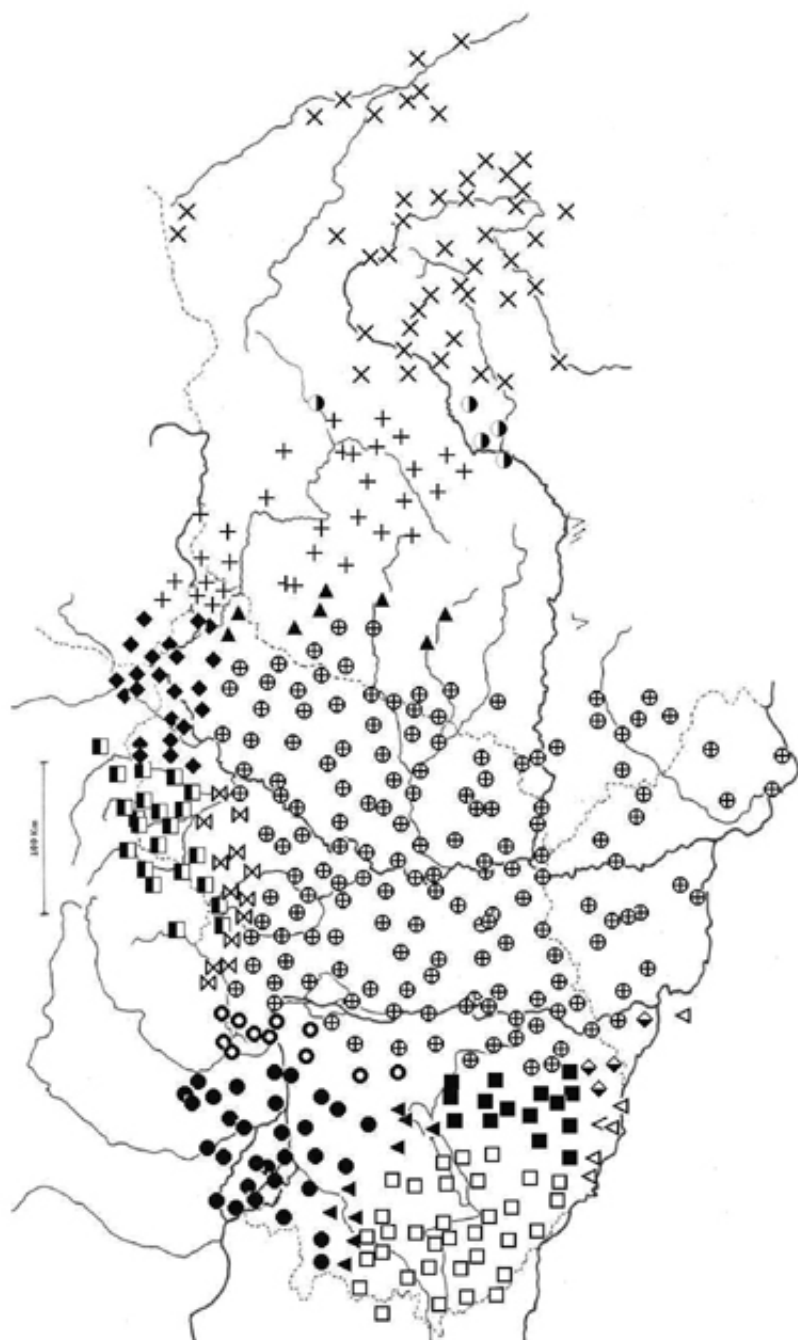
- HR-1 (Délnyugat-Dunántúl)
 HV-1 (Vas és Somogy)
 ÁZ-1 (Bakonyalja, Bakony, Külső-Somogy)
 ÁZ-6 (Drávamente, Ormánság, Zselic)
 ÁZ-2 törzs (Mátyusföld, Csallóköz, Bakonyalja, Vértes)
 ÁZ-2/EHR-6 (Szigetköz, Hanság, Rábaköz, Sokoróalja)
 HR-2 törzs (Nagyalföld)
 HR-2/ÖV-1 (Nyírség, Érmellék, Bihar, Fekete-Körös)
 HR-2/ÖV-2 (Borsodi-Tiszamente, Hernádmente, Cserehát)
 HR-2/ÖV-3 (Kelet-Baranya, Kelet-Tolna)
 HR-2/ÖV-4 (Zoborvidék, Zsitvamente, Garammente)
 ÁZ-3 (Nyugat-Felföld)
 HR-3 (Közép- és Kelet-Felföld)
 ÁZ-4 törzs (Bodroghöz, Rétköz)
 ÁZ-4/EHR-7 (Bereg, Szamosköz, Szilágyság)
 ÁZ-4/EHR-7/ÖV-1 (Avas, Északnyugat-Erdély)
 HR-4 (Nyugat-Erdély)
 ÁZ-5 (Közép-Erdély)
 HR-5 (Kelet-Erdély, Bukovina és Moldva)

813. Építkezés – Házterületek átmeneti zónák nélkül – Barabás Jenő szerint

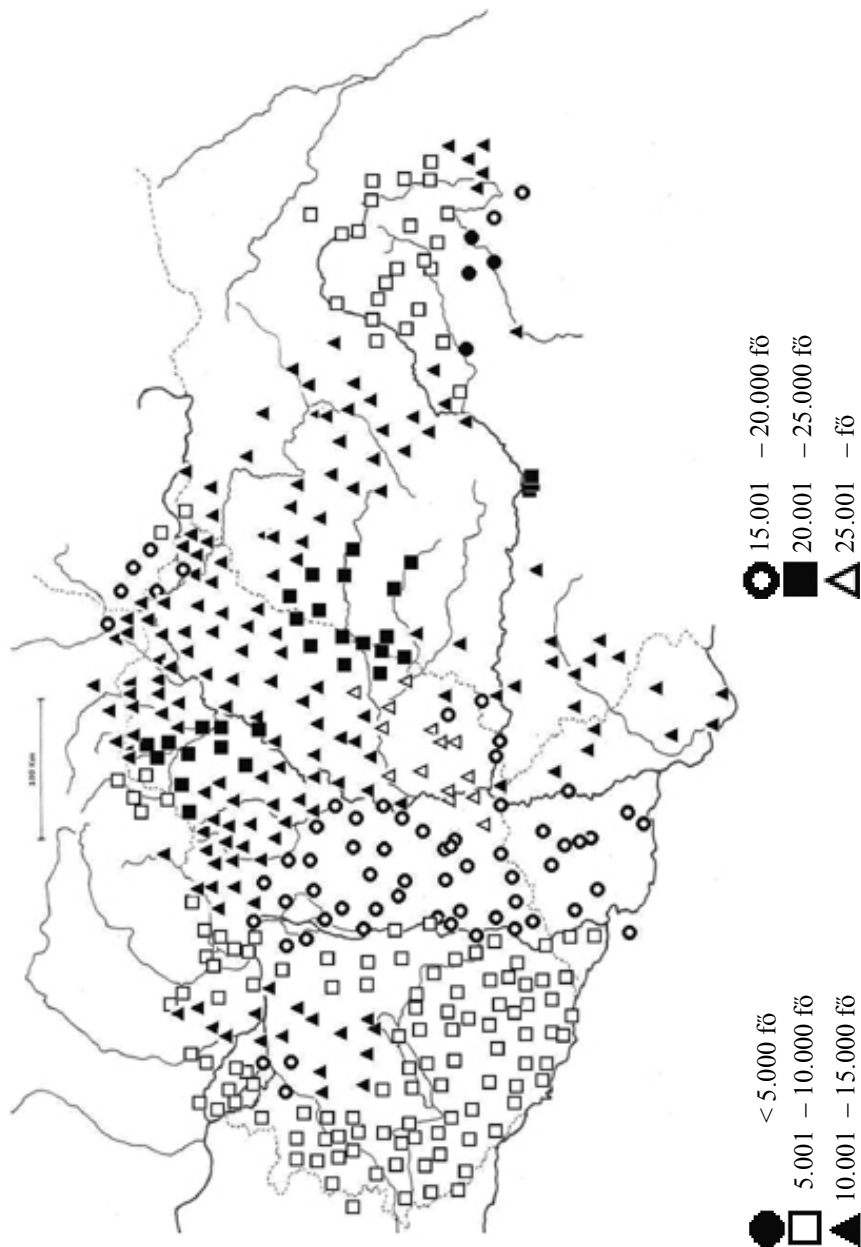
- I. Kisalföldi házterület
- II. Közép- és délnyugat-dunántúli házterület
- III. Drávai házterület
- IV. Középmagyar vagy alföldi házterület
- V. Északi házterület
- VI. Szamosi házterület
- VII. Székely házterület
- Be nem osztott terület

814. Építkezés – Háztérületek átmeneti zónákkal – Barabás Jenő szerint

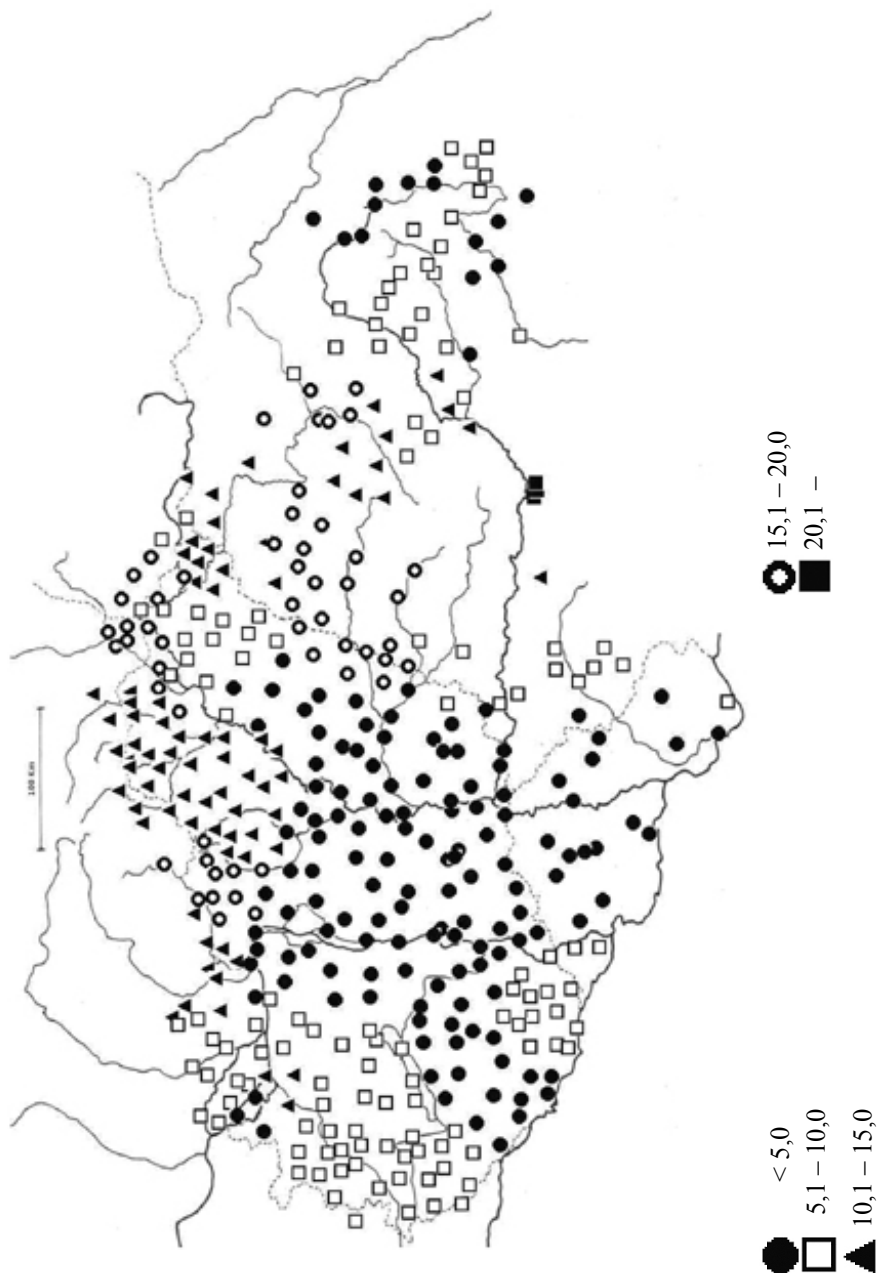

- I. Kisalföldi háztérület
 II. Közép- és délnyugat-dunántúli háztérület
 I–II. Átmeneti zóna: Kisalföldi és Középdunántúli háztérületek közt
 I–IV. Átmeneti zóna: Kisalföldi és Alföldi háztérületek közt
 II–IV. Átmeneti zóna: Délnyugat-dunántúli és Alföldi háztérületek közt
 III. Drávai háztérület
 III–IV. Átmeneti zóna: Drávai és Alföldi háztérületek közt
 IV. Alföldi vagy középmagyar háztérület
 IV–V. Átmeneti zóna: Alföldi és Északi háztérületek közt
 V. Északi háztérület
 IV–V–VI. Átmeneti zóna: Alföldi, Északi és Szamosi háztérületek közt
 IV–VI. Átmeneti zóna: Alföldi és Szamosi háztérületek közt
 VI. Szamosi háztérület
 VI–VII. Átmeneti zóna: Szamosi és Székely háztérületek közt
 VII. Székely háztérület
 Be nem osztott terület

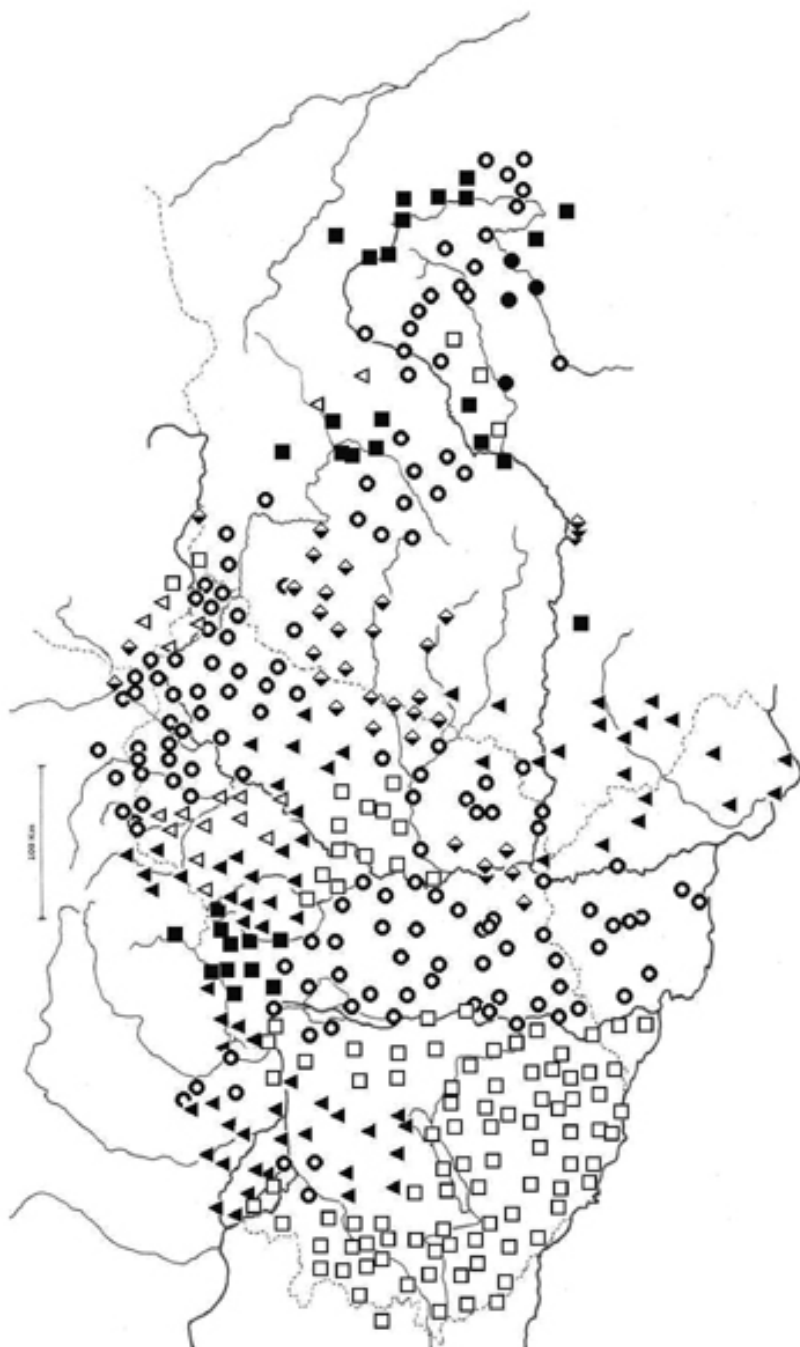
815. Egy vásárhelyre eső népességszám megyénként – 1910 – Prinz és Teleki szerint

816. Egy vásárhelyre jutó községek száma megyénként – 1910 – Prinz és Teleki szerint

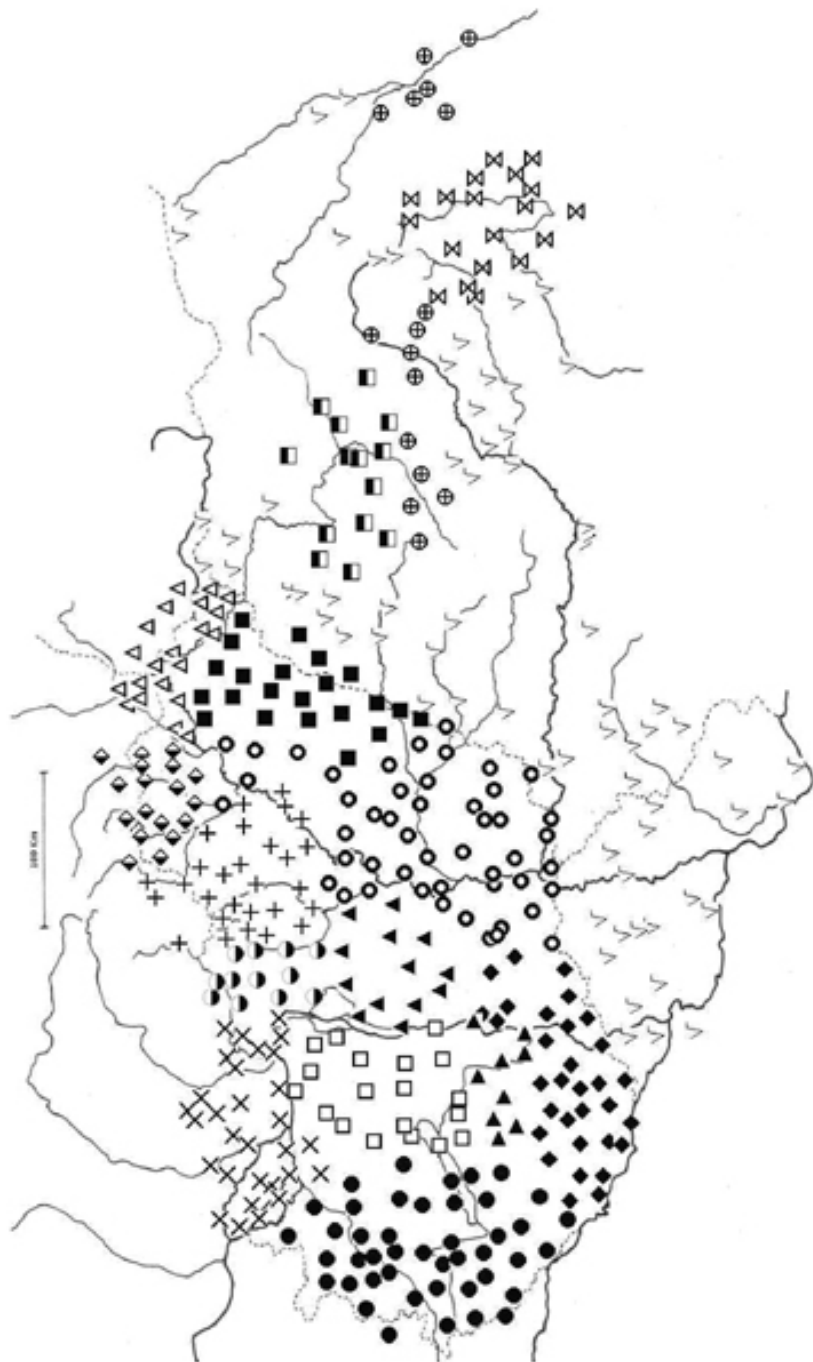
817. Vásárhely-sűrűség szintetikus térképe
(1 vásárhelyre eső terület + népszám + község) – 1910 – Prinz és Teleki szerint

10 – 19
 20 – 29
 30 – 39
 40 – 49
 50 – 59
 60 – 69
 70 –

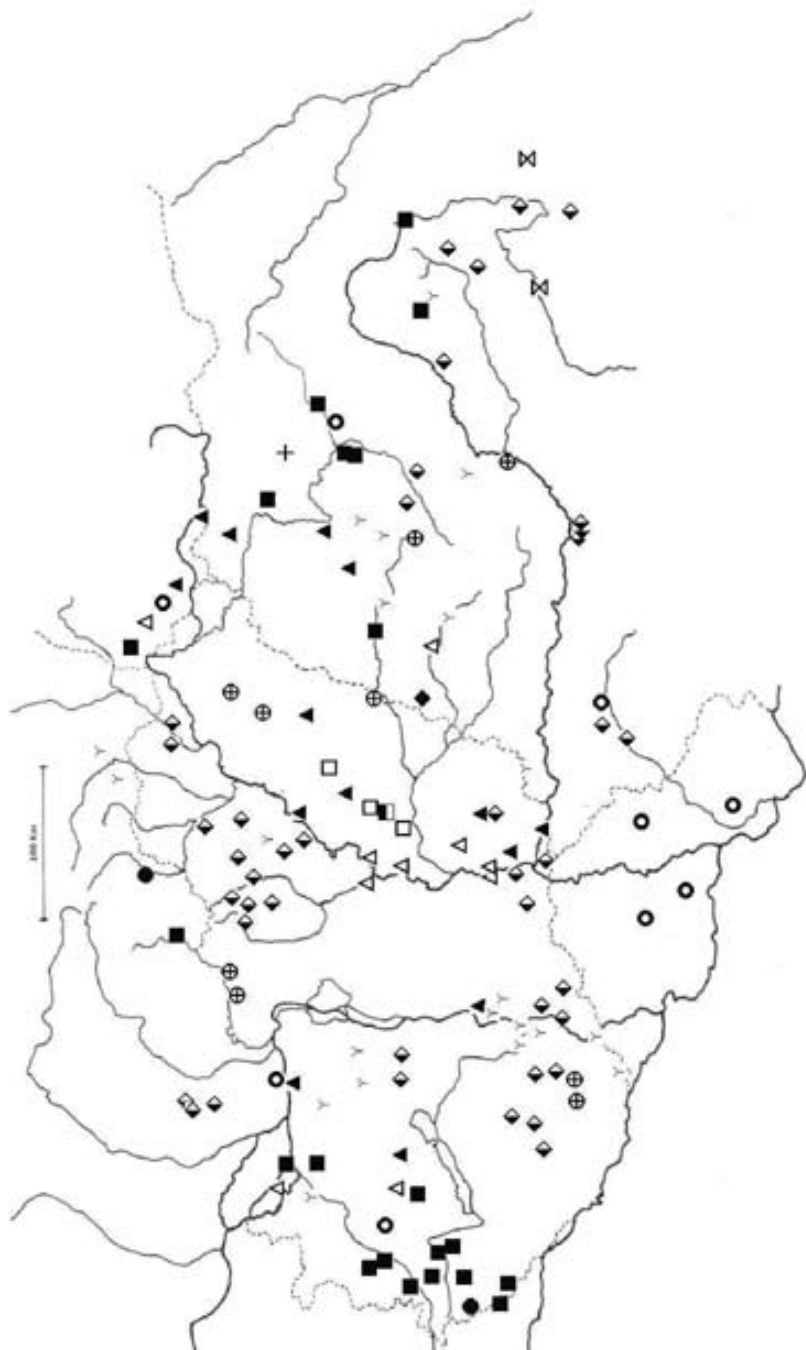

818. A kenderrost megmunkálás területi típusai – Szolnoky Lajos szerint

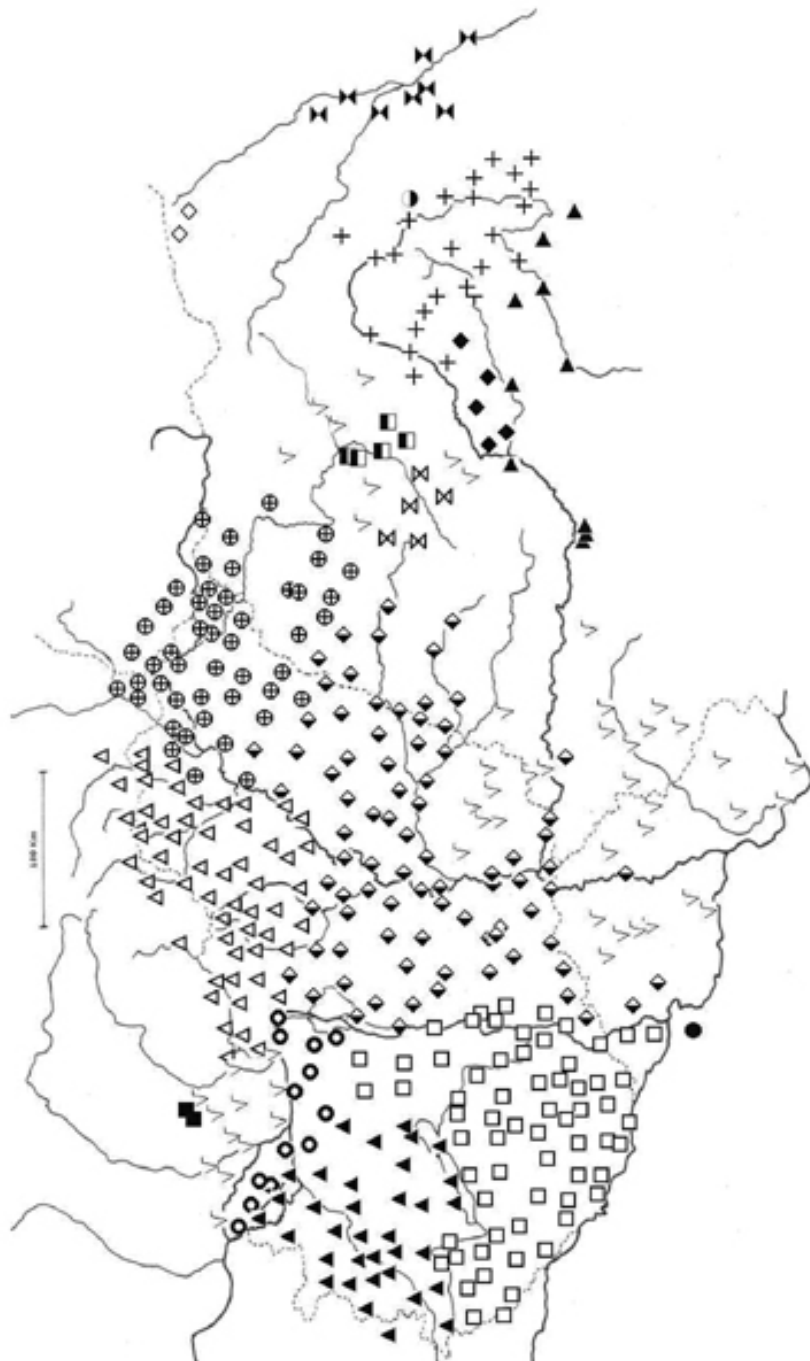
1. Négy fokozat, négy fázis – törő tiló
 2. Négy (öt) fokozat, négy (öt) fázis – törő tiló
 3. Négy fokozat, négy, illetve öt fázis – fogazott törő tiló
 4. Négy fokozat, öt fázis – fogazott törő tiló
 5. Négy fokozat, hat fázis – fogazott törő tiló
 6. Öt fokozat, hét fázis – törő tiló
 7. Öt fokozat, hat fázis – törő tiló
 8. Négy fokozat, hat fázis – törő tiló – három fázisú fészülés (szegrózsás rostfésű, szegsoros rostfésű, sőtés rostfésű)
 9. Négy fokozat, hat fázis – törő tiló – differenciált fészülés (ritka szegrózsás rostfésű, sűrű szegrózsás rostfésű, szegsoros rostfésű)
 10. Négy fokozat, hat fázis – eszköz nélküli előtörés
 11. Négy fokozat, négy-öt fázis – kölyüs kenderitörő
 12. Öt fokozat, öt fázis – kölyüs kenderitörő
 13. Öt fokozat, hat fázis – kölyüs kenderitörő
 14. Öt fokozat, hat fázis – kölyüs kenderitörő és törőszék
 15. Öt fokozat, öt fázis – törőszék
- Be nem osztott település

819. Agyagmúves központok 1900 körül

 1900 körül a településen agyagműves központ működött – fazekas
 1900 körül a településen agyagműves központ működött – korsós
 1900 körül a településen agyagműves központ működött – tálas
 1900 körül a településen agyagműves központ működött – azonosítatlan
 1900 körül a település 20 km-es körzetében agyagműves központ működött – fazekas
 1900 körül a település 20 km-es körzetében agyagműves központ működött – korsós
 1900 körül a település 20 km-es körzetében agyagműves központ működött – tálas
 1900 körül a település 20 km-es körzetében agyagműves központ működött – azonosítatlan
 a településen agyagműves központ működött, de 1900-ban már nem – fazekas
 a településen agyagműves központ működött, de 1900-ban már nem – korsós
 a településen agyagműves központ működött, de 1900-ban már nem – tálas
 a településen agyagműves központ működött, de 1900-ban már nem – azonosítatlan
 a településen valószínűleg agyagműves központ működött, de 1900-ban nem szerepel a népszámlálási statisztikában

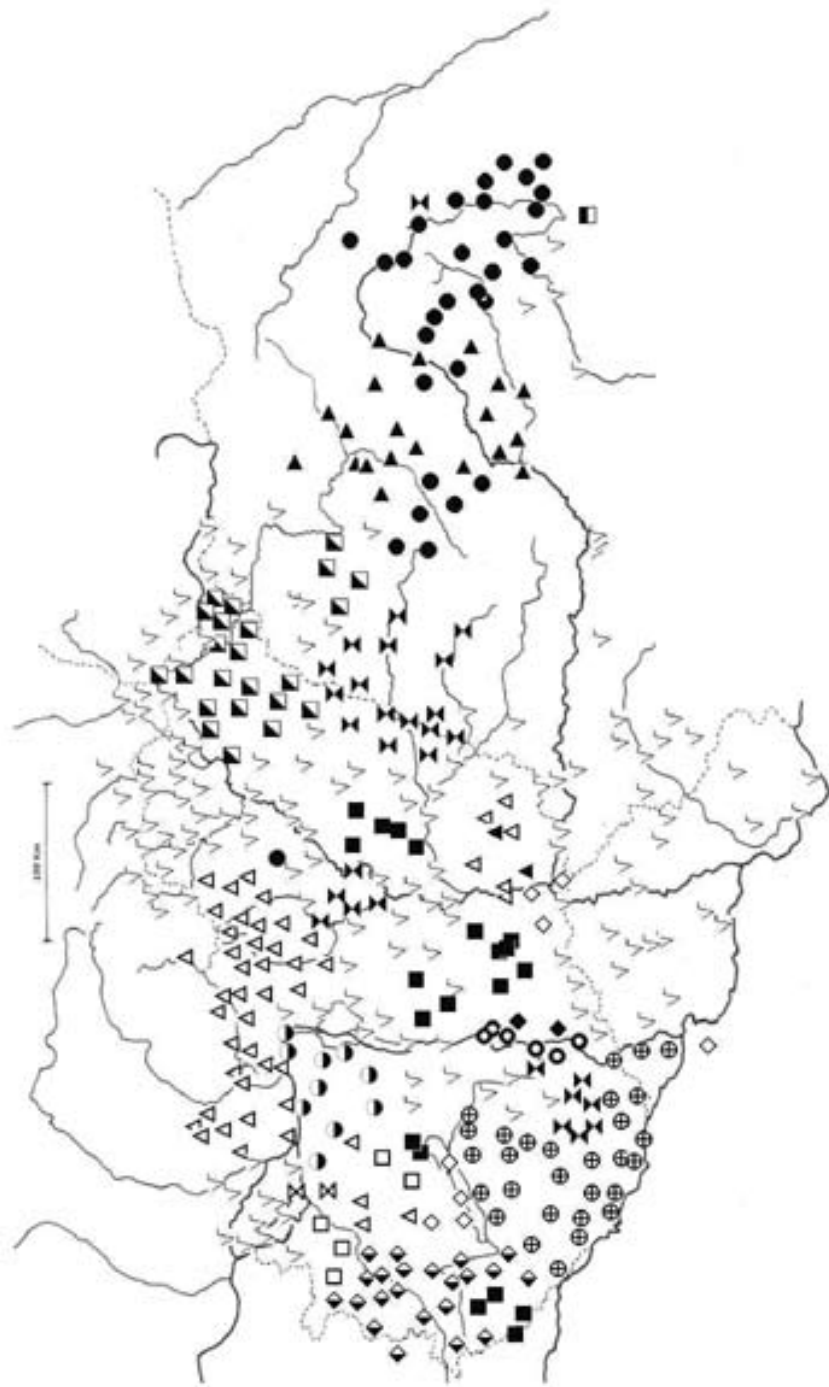
820. Kalendáriumi szokások – Népzenei dialektusterületek alapján –
Tátrai Zsuzsanna szerint

- I.1. Szlavónia
- I.2. Dél-Dunántúl
- I.3. Északnyugat-Dunántúl
- I.4. Csallóköz és Dunazug
- II.1. Észak – Zóborvidék
- II.2. Észak – Palócvidek
- III.1. Alföld – Közép-Alföld
- III.2. Alföld – Felső-Tisza vidék
- IV.1. Erdély – Kalotaszeg
- IV.2. Erdély – Mezőség (Közép-Erdély)
- IV.3. Erdély – Maros - Kültűlők köze
- IV.4. Erdély – Dél-erdélyi szórványok
- IV.5. Erdély – Székelyföld
- V.1. Gyimes
- V.2. Bukovina
- V.3. Moldva

be nem osztott település

821. Diszítóművészet – Kiemelkedő művészeti ágak – Domanovszky György szerint

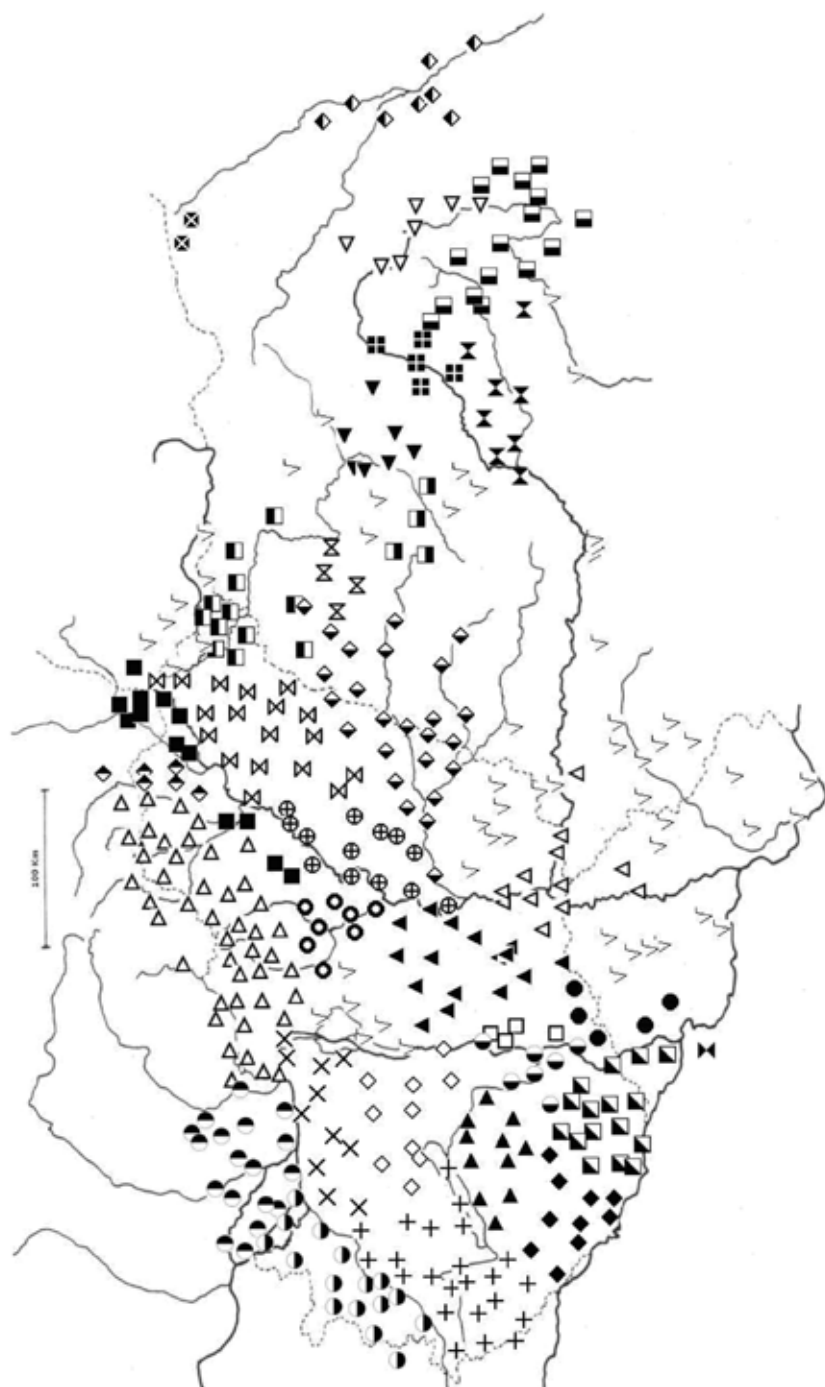
●	Kiemelkedő díszítőművészeti ágak: lakóház, bútor, lakástextil, viselet, edények
◻	Kiemelkedő díszítőművészeti ágak: lakóház, bútor, lakástextil, viselet
▲	Kiemelkedő díszítőművészeti ágak: lakóház, bútor, lakástextil, edények
⊙	Kiemelkedő díszítőművészeti ágak: bútor, lakástextil, viselet, edények
■	Kiemelkedő díszítőművészeti ágak: lakóház, lakástextil, viselet
△	Kiemelkedő díszítőművészeti ágak: bútor, lakástextil, viselet
◊	Kiemelkedő díszítőművészeti ágak: lakóház, bútor
⊕	Kiemelkedő díszítőművészeti ágak: lakóház, viselet
⊗	Kiemelkedő díszítőművészeti ágak: bútor, lakástextil
◼	Kiemelkedő díszítőművészeti ágak: bútor, edények
◆	Kiemelkedő díszítőművészeti ágak: lakástextil, viselet
▲	Kiemelkedő díszítőművészeti ágak: lakástextil, edények
◇	Kiemelkedő díszítőművészeti ág: lakóház
◐	Kiemelkedő díszítőművészeti ág: bútor
◑	Kiemelkedő díszítőművészeti ág: lakástextil
◒	Kiemelkedő díszítőművészeti ág: viselet
↯	nincs kiemelkedő díszítőművészeti ág

822. Népzene – Nagy dialektusterületek

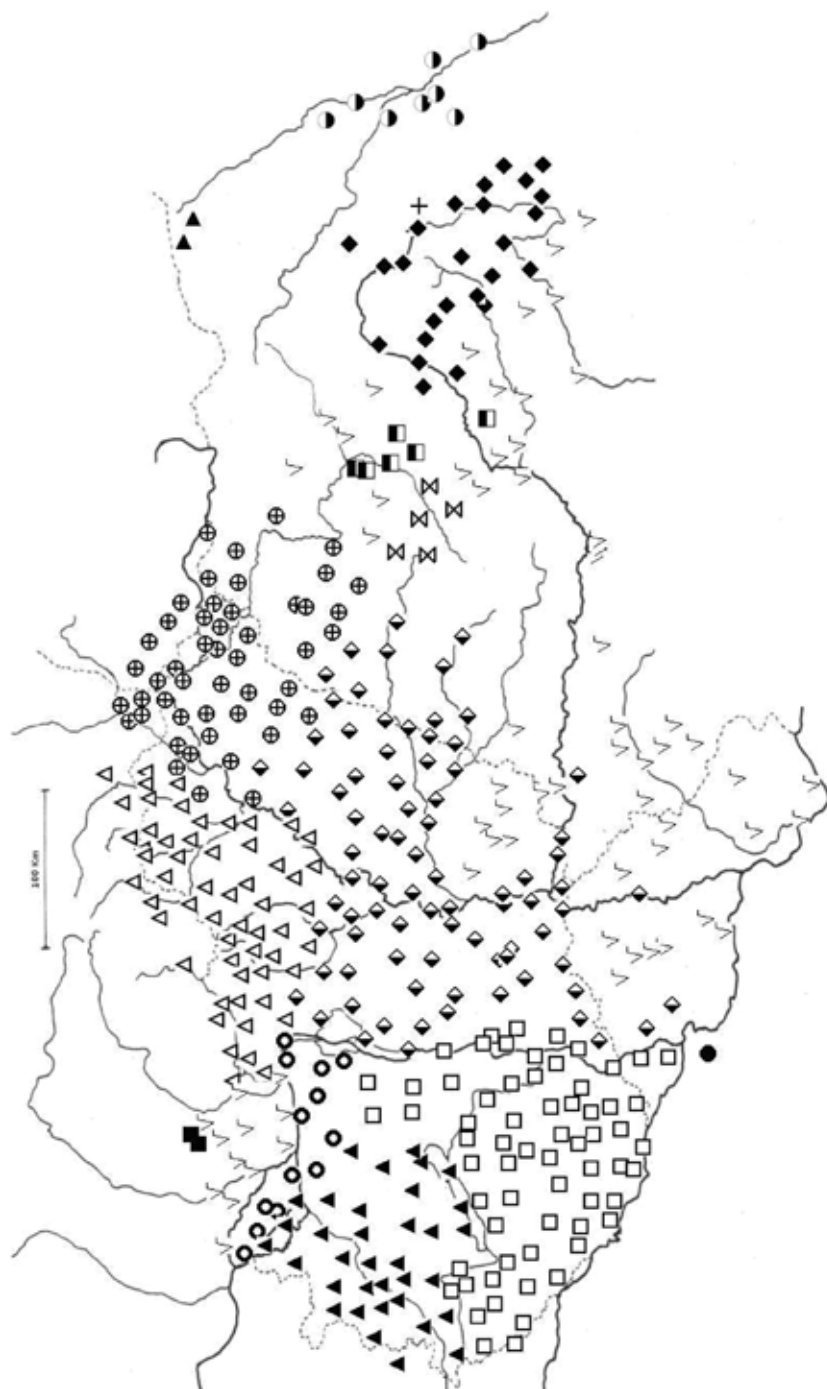
 Alföld (Nagyalföld, Tisza-vidék)
 Dunántúl
 Felső-Magyarország
 Erdély és Bukovina
 Moldva és Gyimes

823. Népzene – Dialektusterületek – a Magyar Népzenei Antológia alapján

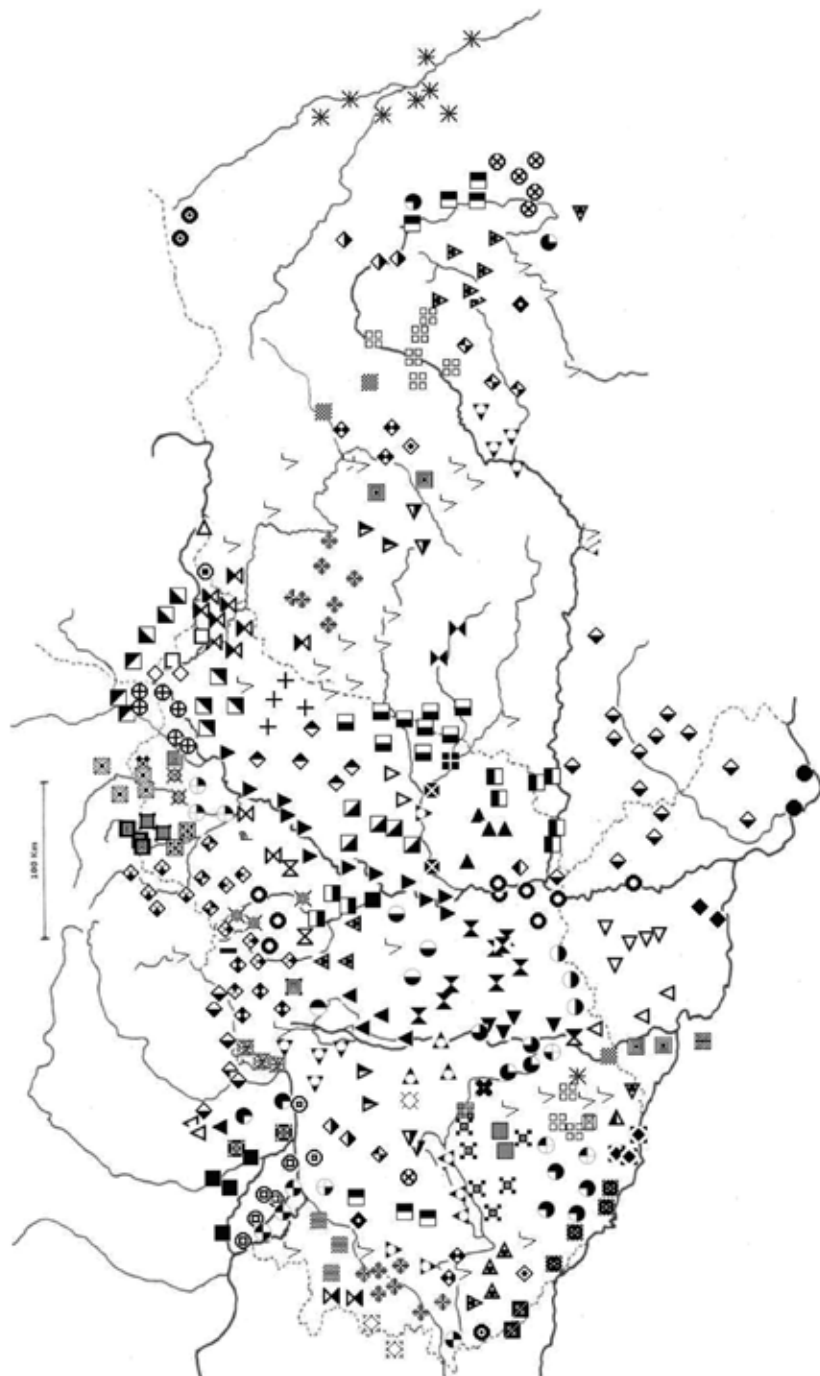
- 1.1. Bácskai Dunamente
 - 1.2. Kalocsai Sárköz
 - 1.3. Kiskunság
 - 1.4. Jászság és Tápiómente
 - 1.5. Északi peremvidékek
 - 1.6. Alsó-Tiszavidék
 - 1.7. Körösök vidéke
 - 1.8. Nagykunság
 - 1.9. Hajdúság és Szabolcs
 - 1.10. Szatmár
 - 2.1. Belső-Somogy és Zselic
 - 2.2. Külső-Somogy és Nyugat-Tolna
 - 2.3. Zala, Belső-Vas és Nyugat-Veszprém
 - 2.4. Északnyugat-Dunántúl
 - 2.5. Északkelet-Dunántúl
 - 2.6. Mezőföld és Északkelet-Veszprém
 - 2.7. Sárköz és Kelet-Tolna
 - 2.8. Baranya
 - 2.9. Szlavónia
 - 3.1. Észak 1: Csallóköztől a Garamig
 - 3.2. Észak 2: Garamtól a Hernádig
 - 3.3. Észak 3: Hernádtól az Alföldig
 - 4.1. Szilágyság
 - 4.2. Kalotaszeg
 - 4.3. Mezőség
 - 4.4. Marosmente
 - 4.5. Küküllők vidéke
 - 4.6. Székelyföld: Udvarhely, Háromszék, Brassó környéke
 - 4.7. Székelyföld: Csík és Gyimes
 - 4.8. Székelyföld: Bukovina
 - 5.0. Moldva
- be nem osztott település

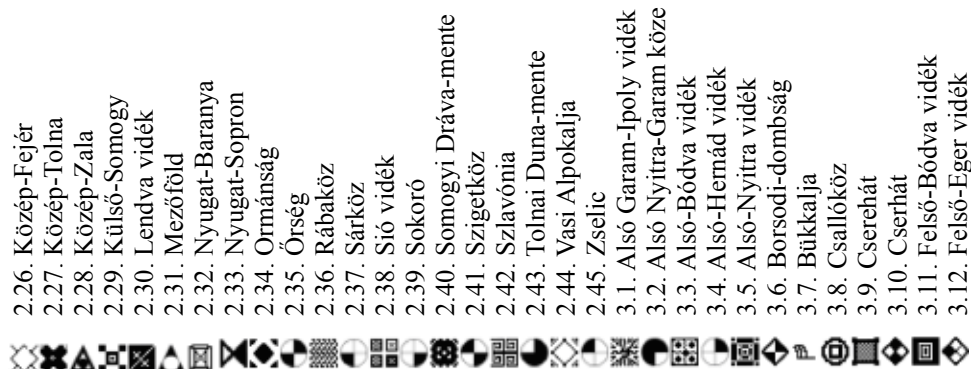
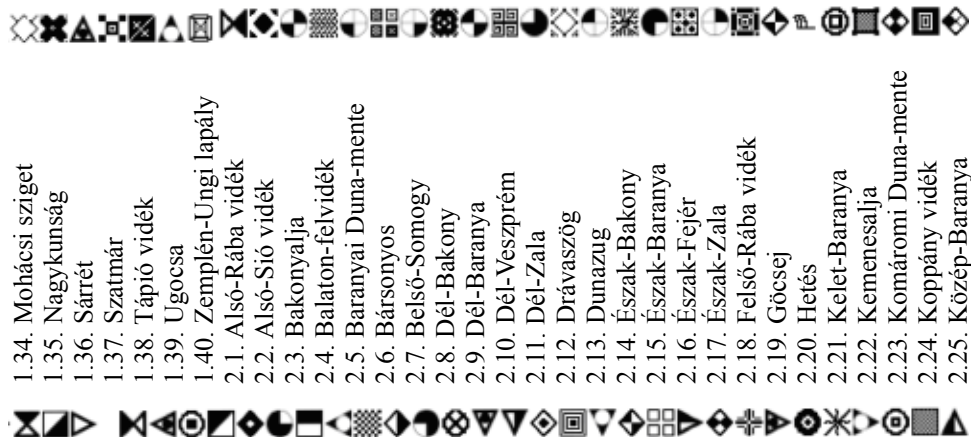
- I.1. Szlavónia
- I.2. Dél-Dunántúl
- I.3. Északnyugat-Dunántúl
- I.4. Csallóköz és Dunazug
- II.1. Észak – Zoborvidék
- II.2. Észak – Palócvidek
- III.1. Alföld – Közép-Alföld
- III.2. Alföld – Felső- Tisza vidék
- IV.1. Erdély – Kalotaszeg
- IV.2. Erdély – Mezőség (Közép-Erdély)
- IV.3. Erdély – Székelység
- IV.4. Bukovina
- V.1. Gyimes
- V.2. Moldva
- be nem osztott település

825. Népzene – Területi csoportok az új stílus alapján

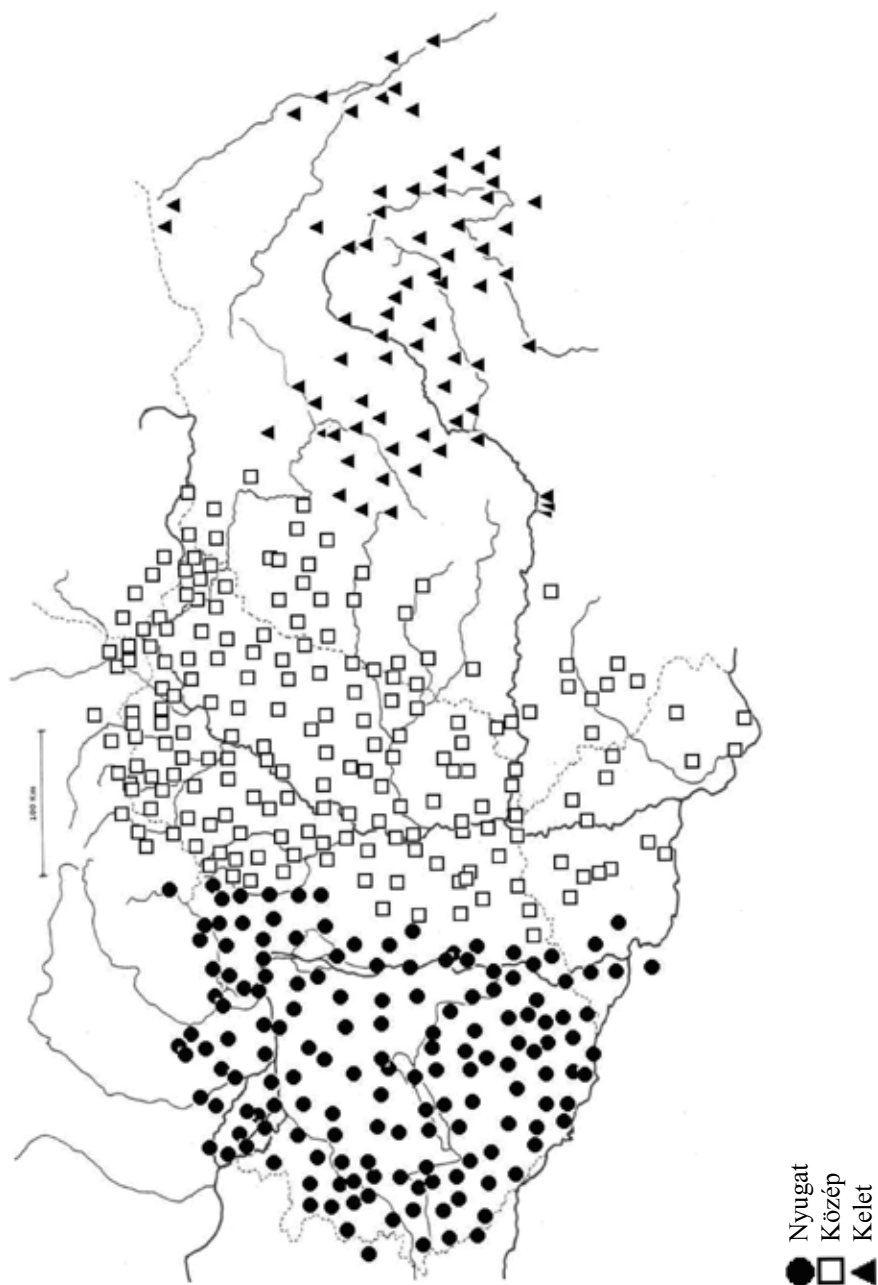
1.1. Aldunai székelység	1.34. Mohácsi sziget	2.26. Közép-Fejér
1.2. Alsó Bereg	1.35. Nagykunság	2.27. Közép-Tolna
1.3. Alsó Pest	1.36. Sárét	2.28. Közép-Zala
1.4. Alsó-Tisza vidék	1.37. Szatmár	2.29. Külső-Somogy
1.5. Alsó-Zagyva vidék	1.38. Tápió vidék	2.30. Lendva vidék
1.6. Bácskai Duna-mente	1.39. Ugocsa	2.31. Mezőföld
1.7. Bánság	1.40. Zemplén-Ungi lapály	2.32. Nyugat-Baranya
1.8. Bodrogköz	2.1. Alsó-Rába vidék	2.33. Nyugat-Sopron
1.9. Borsodi Mezőség	2.2. Alsó-Sió vidék	2.34. Ormánság
1.10. Csanád	2.3. Bakonyalja	2.35. Örség
1.11. Dél-Bácska	2.4. Balaton-felvidék	2.36. Rábaköz
1.12. Dél-Békés	2.5. Baranyai Duna-mente	2.37. Sárköz
1.13. Dél-Szabolcs	2.6. Bársonyos	2.38. Sió vidék
1.14. Észak-Bácska	2.7. Belső-Somogy	2.39. Sokoró
1.15. Észak-Békés	2.8. Dél-Bakony	2.40. Somogyi Dráva-mente
1.16. Észak-Szabolcs	2.9. Dél-Baranya	2.41. Szigetköz
1.17. Északi Duna-Tisza-köze	2.10. Dél-Veszprém	2.42. Szlavónia
1.18. Felső Bereg	2.11. Dél-Zala	2.43. Tolnai Duna-mente
1.19. Felső Fekete-Körös völgy	2.12. Drávaszög	2.44. Vasi Alpokalja
1.20. Felső Pest	2.13. Dunazug	2.45. Zselic
1.21. Felső-Tisza völgy	2.14. Észak-Bakony	3.1. Alsó Garam-Ipoly vidék
1.22. Hajdúság	2.15. Észak-Baranya	3.2. Alsó Nyitra-Garam köze
1.23. Hevesi sík	2.16. Észak-Fejér	3.3. Alsó-Bódva vidék
1.24. Jászság	2.17. Észak-Zala	3.4. Alsó-Hemád vidék
1.25. Kalocsa környéke	2.18. Felső-Rába vidék	3.5. Alsó-Nyitra vidék
1.26. Kelet-Békés	2.19. Göcsej	3.6. Borsodi-dombság
1.27. Kiskunság	2.20. Hetés	3.7. Bükkalja
1.28. Körösök vidéke	2.21. Kelet-Baranya	3.8. Csallóköz
1.29. Közép-Bácska	2.22. Kemenesalja	3.9. Cserehát
1.30. Közép-Békés	2.23. Komáromi Duna-mente	3.10. Cserhát
1.31. Közép-Csongrád	2.24. Koppány vidék	3.11. Felső-Bódva vidék
1.32. Közép-Szabolcs	2.25. Közép-Baranya	3.12. Felső-Eger vidék
1.33. Közép-Tisza vidék		

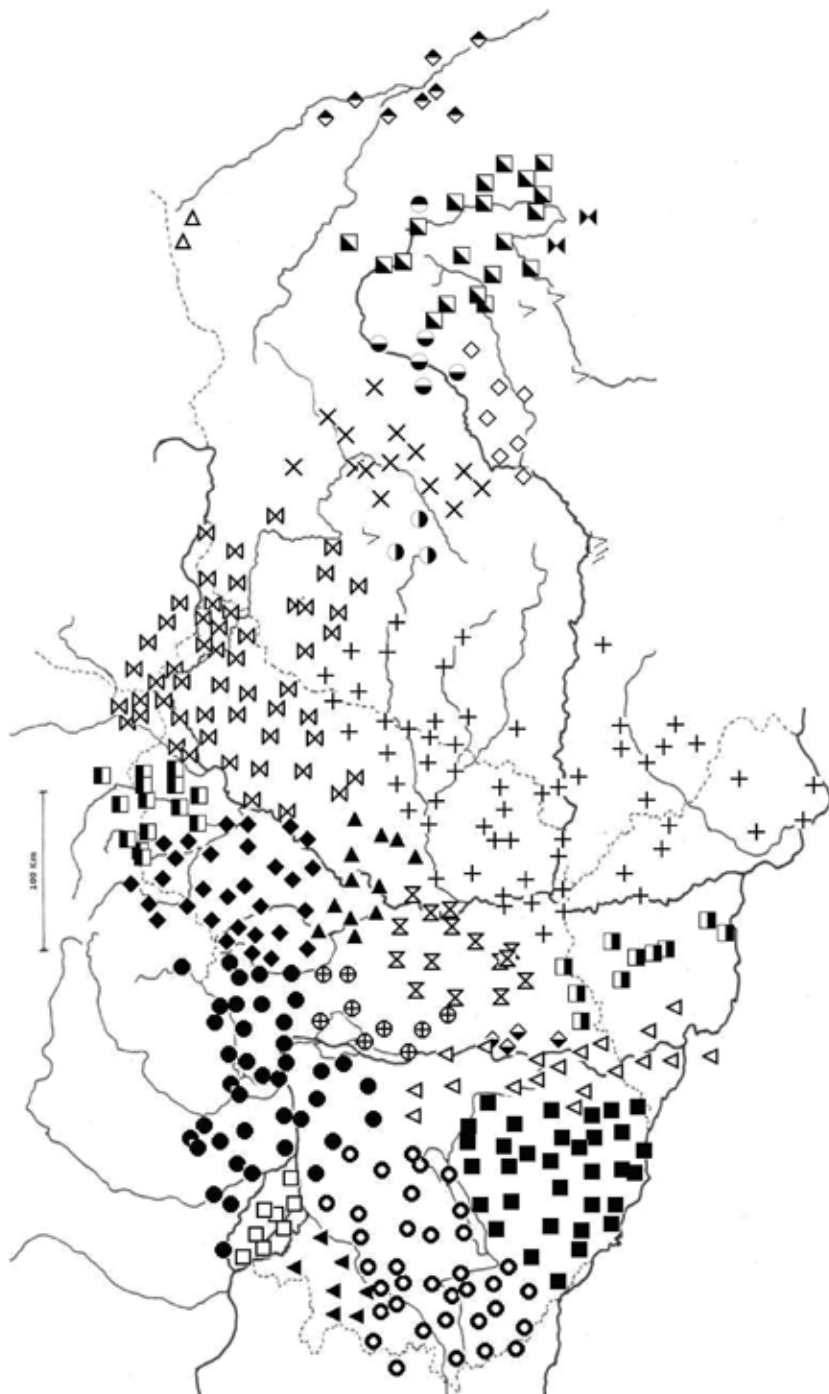
	3.13. Felső-Hernád vidék
	3.14. Felső-Ipoly vidék
	3.15. Felső-Tarna vidék
	3.16. Felső-Zagyva vidék
	3.17. Galga vidék
	3.18. Gömör
	3.19. Hegyalja
	3.20. Hegyköz
	3.21. Karancs vidék
	3.22. Közép-Hernád vidék
	3.23. Közép-Nyitra vidék
	3.24. Mátraalja
	3.25. Mátyusföld
	3.26. Zoboralja
	3.27. Zsitva-Garam-Ipoly vidék
	4.1. Alsó-Olt vidék
	4.2. Barcaság
	4.3. Csík
	4.4. Déva-vidéki székelység
	4.5. Erdélyi Sajó-vidék
	4.6. Gyergyó
	4.7. Gyimes
	4.8. Háromszék
	4.9. Hétfalu
	4.10. Kalotaszeg
	4.11. Kelet-Kolozs
	4.12. Közép-Kolozs
	4.13. Közép-Maros vidék
	4.14. Küküllők vidéke
	4.15. Marosszék
	4.16. Nyugat-Kolozs
	4.17. Szamos-Sajó köze

	4.18. Szilágyság
	4.19. Udvarhelyszék
	4.20. Bukovina
	5. Moldva
	be nem osztott település

826. Néptánc – Nagy dialektusterületek – Martin György szerint

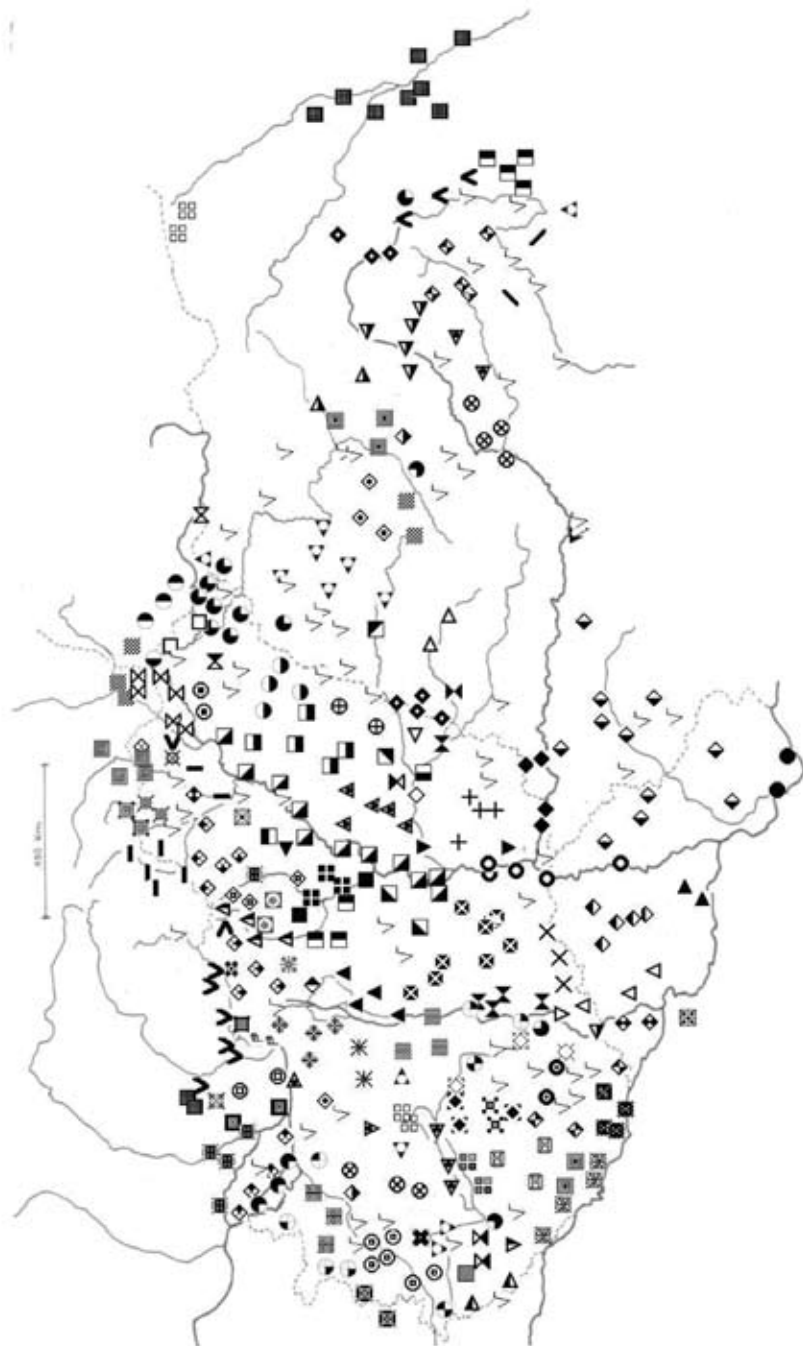

827. Néptánc – Dialektusterületek – Martin György szerint

-
- I.1. Északnyugat
 - I.2. Csallóköz, Szigetköz
 - I.3. Rábaköz
 - I.4. Nyugat- és Közép-Dunántúl
 - I.5. Dél-Dunántúl
 - I.6. Kelet-Dunántúl (Sárköz, Duna mente, Bácska, Szlavónia)
 - I.7. Kalocsa-vidék
 - I.8. Kiskunság, Solt- és Tápó-vidék
 - II.1. Felső-Tisza-vidék
 - II.2. Északkeleti Felvidék
 - II.3. Keleti palócok és matyók
 - II.4. Nagykunság, Jászság
 - II.5. Dél-Alföld, Alsó-Tisza-vidék
 - III.a. Kalotaszeg
 - III.b. Mezőség
 - III.c. Maros-Küküllő-vidék
 - III.d. Marosszék
 - III.e. Székelység
 - III.f. Barcaság, hétfalusi csángók
 - III.g. Gyimesi csángók
 - III.h. Bukovinai székelység
 - III.i. Moldvai csángók
 - Duna-Tisza köze (nem Martin beosztása)
 - Bácska (nem Martin beosztása)
 - be nem osztott település

828. Néptánc – Területi csoportok

1.01. Aldunai székelység	●
1.02. Alsó Bereg	□
1.03. Alsó Pest	◀
1.04. Alsó-Tisza vidék	◐
1.05. Alsó-Zagyva vidék	■
1.06. Bácskai Duna-mente	△
1.07. Bánság	◆
1.08. Berettyó – Sebes-Körös köze	⊕
1.09. Bodrogtörz	⊗
1.10. Borsodi Mezőség	■
1.11. Csanád	◆
1.12. Dél-Bácska	▲
1.13. Dél-Békés	+
1.14. Dél-Szabolcs	◐
1.15. Észak-Bácska	✕
1.16. Észak-Békés	◑
1.17. Észak-Szabolcs	◐
1.18. Duna-Tisza-köze	◑
1.19. Fekete-Körös – Kettős-Körös köze	◑
1.20. Felső Bereg	◐
1.21. Felső Fekete-Körös völgy	△
1.22. Felső Pest	◆
1.23. Felső-Tisza völgy	⊗
1.24. Hajdúság	◐
1.25. Hevesi sík	▼
1.26. Jászság	⊕
1.27. Kalocsa környéke	⊗
1.28. Kettős-Körös vidék	◐
1.29. Kis Sárét	▽
1.30. Kiskunság	⊗
1.31. Közép-Bácska	◆
1.32. Közép-Békés	◑

1.33. Közép-Csongrád	▶
1.34. Közép-Szabolcs	◐
1.35. Közép-Tisza vidék	◐
1.36. Mohácsi-sziget	◐
1.37. Nagy Sárét	◐
1.38. Nagykunság	◐
1.39. Rétköz	◐
1.40. Sebes-Körös völgye	◐
1.41. Sebes-Körös – Fekete-Körös köze	◐
1.42. Szatmár	◐
1.43. Tápó vidék	◐
1.44. Ugocsa	◐
1.45. Zemplén-Ungi lapály	◐
2.01. Alsó-Rába vidék	◐
2.02. Alsó-Zala vidék	◐
2.03. Bakonyalja	◐
2.04. Balaton-felvidék	◐
2.05. Baranyai Duna-mente	◐
2.06. Bársonyos	◐
2.07. Belső-Somogy	◐
2.08. Dél-Bakony	◐
2.09. Dél-Baranya	◐
2.10. Dél-Veszprém	◐
2.11. Dél-Zala	◐
2.12. Drávaszög	◐
2.13. Dunazug	◐
2.14. Észak-Bakony	◐
2.15. Észak-Baranya	◐
2.16. Észak-Fejér	◐
2.17. Észak-Zala	◐
2.18. Felső-Rába vidék	◐
2.19. Gőcsej	◐

	2.20. Hetés		3.09. Cserhát		4.12. Közép-Kolozs
	2.21. Kelet-Baranya		3.10. Cserhát		4.13. Közép-Maros vidék
	2.22. Kemenesalja		3.11. Felső-Bódva vidék		4.14. Kültőlök vidéke
	2.23. Komáromi Duna-mente		3.12. Felső-Eger vidék		4.15. Marosszék
	2.24. Koppány vidék		3.13. Felső-Hernád vidék		4.16. Nyugat-Kolozs
	2.25. Közép-Baranya		3.14. Felső-Ipoly vidék		4.17. Szamos-Sajó köze
	2.26. Közép-Fejér		3.15. Felső-Tarna vidék		4.18. Szilágyság
	2.27. Közép-Somogy		3.16. Felső-Zagyva vidék		4.19. Udvarhelyszék
	2.28. Közép-Zala		3.17. Galga vidék		4.20. Bukovina
	2.29. Kistó-Somogy		3.18. Gömör		S. Moldva
	2.30. Hegyhát		3.19. Harangod		be nem osztott település
	2.31. Mezőföld		3.20. Hegyalja		
	2.32. Mosoni-sík		3.21. Hegyköz		
	2.33. Nagyberek		3.22. Karancs vidék		
	2.34. Nyugat-Sopron		3.23. Közép-Hernád vidék		
	2.35. Örménság		3.24. Nyitra-Zsitva köze		
	2.36. Órség		3.25. Mátraalja		
	2.37. Rábaköz		3.26. Mátyusföld		
	2.38. Sárköz		3.27. Zoboralja		
	2.39. Sió vidék		3.28. Zsitva-Garam-Ipoly vidék		
	2.40. Sokoró		4.01. Alsó-Olt vidék		
	2.41. Somogyi Dráva-mente		4.02. Barcaság		
	2.42. Szigetköz		4.03. Csík		
	2.43. Szlavónia		4.04. Déva-vidéki székelység		
	2.44. Tolnai Duna-mente		4.05. Erdélyi Sajó-vidék		
	2.45. Vasi Alpokalja		4.06. Gyergyó		
	2.46. Zselic		4.07. Gyimes		
	3.01. Alsó Garam-Ipoly vidék		4.08. Háromszék		
	3.02. Alsó Nyitra-Garam köze		4.09. Hétfalu		
	3.03. Alsó-Ipoly vidék		4.10. Kalotaszeg		
	3.04. Alsó-Hernád vidék		4.11. Kelet-Kolozs		
	3.05. Alsó-Nyitra vidék				
	3.06. Borsodi-dombság				
	3.07. Bükkalja				

IRODALOM

BÁCSKAI Vera – NAGY Lajos

1984 *Piackörzetek, piacközpontok és városok Magyarországon 1828-ban*. Budapest, Akadémiai Kiadó.

BAKÓ Ferenc

1983 A palóc lakodalom: A szokás szerepe a kultúra táji tagoltságának vizsgálatában. In: NOVÁK László – UJVÁRY Zoltán (szerk.): *Lakodalom*. 103–118. Debrecen, Kossuth Lajos Tudományegyetem Néprajz Tanszék.

BALASSA M. Iván

1997 A magyar népi építészet táji tagolódása a 18–20. században. In: BALASSA M. Iván (főszerk.): *Magyar néprajz nyolc kötetben. IV. Életmód*. 266–288. Budapest, Akadémiai Kiadó.

BALI János

2005 *A Börzsöny-vidéki málnatermelő táj gazdaságnéprajza*. Budapest, Akadémiai Kiadó.

2007 *A gazdálkodás regionális rétegei*. Kézirat az EHFC számára.

BARABÁS Jenő

1991 Népi építészeti régiók a Dunántúlon. In: CSERI Miklós (szerk.): *A Dél-Dunántúl népi építészete*. 31–46. Szentendre – Pécs, Szabadtéri Néprajzi Múzeum – Janus Pannonius Múzeum.

1993 Sajátosságok a kisalföldi parasztház történeti alakulásában. In: CSERI Miklós (szerk. PERGER Gyula közreműködésével): *A Kisalföld népi építészete*. 129–144. Szentendre – Győr, Szabadtéri Néprajzi Múzeum – Xantus János Múzeum.

1997 A magyar népi építészet történetének korszakai. In: BALASSA M. Iván (főszerk.): *Magyar néprajz nyolc kötetben. IV. Életmód*. 289–308. Budapest, Akadémiai Kiadó.

BARABÁS Jenő – GILYÉN Nándor

1987 *Magyar népi építészet*. Budapest, Műszaki Könyvkiadó.

BARTHA Elek

1992 The Areal Division of Folk Religiousness. *Ethnographica et Folkloristica Carpathica*, 7–8, I, 269–283.

2001 Egy felekezeti nagyrégió Európa közepén. A görög katolikus tér Kelet és Nyugat határán. *Ethnographia*, 112, 3–4, 299–340.

BARTÓK Béla

1924 *A magyar népdal*. Budapest.

1990 (1924) *A magyar népdal*. (közread. Révész Dorrit) Budapest, Zeneműnyomda – Kossuth Könyvkiadó.

BÁTKY Zsigmond

1930 Magyar tűzhelyek és háztípusok. *Néprajzi Értesítő*, 22, 113–137.

- é. n. *Építkezés. A magyarság néprajza*. I. 124–245. Budapest, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda.
- BORSOS Balázs
- 2008 A Magyar Néprajzi Atlasz virtuális 10. kötete. In: VARGYAS Gábor – BERTA Péter (szerk.): *Ethno-lore*. Az MTA Néprajzi Kutatóintézet ének Évkönyve XXV. 194–229. Budapest, MTA Néprajzi Kutatóintézet.
- 2009 A Magyar Néprajzi Atlasz virtuális 11. kötete: néprajzi, földrajzi és nyelvjárási tagolódási térképek. In: BERTA Péter (szerk.): *Ethno-lore*. Az MTA Néprajzi Kutatóintézetének Évkönyve XXVI. 265–287. Budapest, MTA Néprajzi Kutatóintézet.
- CSERI Miklós – BALASSA M. Iván – VIGA Gyula (szerk.)
- 1989 *Népi építészet a Kárpát-medence északkeleti térségében*. Szentendre – Miskolc, Szabadtéri Néprajzi Múzeum – Herman Ottó Múzeum.
- CSERI Miklós – BALASSA M. Iván (szerk.)
- 1999 *Népi építészet Erdélyben*. Szentendre, Szabadtéri Néprajzi Múzeum.
- CSERI Miklós – S. LACZKOVICS Emőke (szerk.)
- 1997 *A Balaton-felvidék népi építésze*. Szentendre–Veszprém, Janus Pannonius Múzeum – Laczkó Dezső Múzeum.
- CSERI Miklós – TÁRNOKI Judit (szerk.)
- 2001 *Népi építészet a Kárpát-medencében a Honfoglalástól a 18. századig*. Szentendre – Szolnok, Szabadtéri Néprajzi Múzeum – Damjanich János Múzeum.
- CSERI Miklós (szerk. L. IMRE Mária közreműködésével)
- 1991 *A Dél-Dunántúl népi építésze*. Szentendre – Pécs, Szabadtéri Néprajzi Múzeum – Janus Pannonius Múzeum.
- CSERI Miklós (szerk. PERGER Gyula közreműködésével)
- 1993 *A Kisalföld népi építésze*. Szentendre – Győr, Szabadtéri Néprajzi Múzeum – Xantus János Múzeum.
- CSERI Miklós (szerk.)
- 1995 *A Nyugat-Dunántúl népi építésze*. Szentendre – Szombathely, Szabadtéri Néprajzi Múzeum – Savaria Múzeum.
- DÁM László
- 1984 Szabolcs-Szatmár megye népi építészetének táji tagolódása. In: UJVÁRY Zoltán (FARKAS József közreműködésével szerk.): *Tanulmányok Szatmár néprajzához*. 147–155. Debrecen, Kossuth Lajos Tudományegyetem. (Folklor és etnográfia 16.)
- 1989 Építészeti régiók a Kárpát-medence északkeleti térségében. In: CSERI Miklós – BALASSA M. Iván – VIGA Gyula (szerk.): *Népi építészet a Kárpát-medence északkeleti térségében*. 93–107. Miskolc – Szentendre, Herman Ottó Múzeum – Szabadtéri Néprajzi Múzeum.

- 1996 Építészeti régiók a Kárpát-medencében. In: FRISNYÁK Sándor (szerk.): *A Kárpát-medence történeti földrajza*. 199–210. Nyíregyháza, MTA–BSTF.
- DANKÓ Imre
1991 A magyar vásárok néprajza. In: DOMONKOS Ottó (főszerk.): *Magyar néprajz nyolc kötetben III. Kézművesség*. 637–702. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- DOMANOVSKY György
1981 *A magyar nép díszítőművészete I–II*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- DOMOKOS Mária – NÉMETH István (szerk.)
2004 Moldova és Bukovina 1–4. In: *Magyar Népzenei Antológia* (sorozat szerk. Falvy Zoltán). VII. Budapest, Hungaroton.
- FILEP Antal
1970 A kisalföldi lakóház helye népi építkezésünk rendszerében. *Ethnographia*, 80, 327–349.
1993 Nagytáji egységesség és regionális tagolódás a Kisalföld építő kultúrájában. In: CSERI Miklós (szerk. PERGER Gyula közreműködésével): *A Kisalföld népi építészete*. 71–128. Szentendre – Győr, Szabadtéri Néprajzi Múzeum – Xantus János Múzeum.
- FLÓRIÁN Mária
1997 Öltözködés. In: BALASSA M. Iván (főszerk.): *Magyar néprajz nyolc kötetben IV. Életmód*. 585–767. Budapest, Akadémiai Kiadó.
2001 *Magyar parasztviselvek*. Budapest, Planétás Könyvkiadó.
- HARKAI Imre
1995 *Házrendszerek és szerepük a magyar népi építészetben*. Budapest, LaVik 1992TM
- K. CSILLÉRY Klára
1972 *A magyar nép bútorai*. Budapest, Corvina Kiadó. (Magyar népművészet 4.)
1991 Bútorművesség. In: DOMONKOS Ottó (főszerk.): *Magyar néprajz nyolc kötetben III. Kézművesség*. 482–523. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- KARDOS László
2006 (1943) *Az Őrség népi táplálkozása*. Budapest, Zöld Sugár.
- KATONA Imre
1998a Ballada. In: VOIGT Vilmos (szerk.): *A magyar folklór*. 184–220. Budapest, Osiris Kiadó.
1998b Lira. In: VOIGT Vilmos (szerk.): *A magyar folklór*. 356–399. Budapest, Osiris Kiadó.
- KEMECSI Lajos
1998 *Szekerek, kocsik, szánok. Paraszti járműkultúra Észak-Dunántúlon*. Budapest, MTA Néprajzi Kutatóintézet. (Életmód és Tradíció 8.)

KISBÁN Eszter

- 1970 A kenyér a táplálkozási struktúrában. In: DIÓSZEGI Vilmos (szerk.): *Népi Kultúra – Népi Társadalom*. Az MTA Néprajzi Kutató Csoportjának Évkönyve IV. 97–125. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- 1982 Táplálkozási táj. In: ORTUTAY Gyula (főszerk.): *Magyar néprajzi lexikon* V. 204–205. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- 1997 Táplálkozáskultúra. In: BALASSA M. Iván (főszerk.) *Magyar néprajz nyolc kötetben. IV. Életmód*. 417–583. Budapest, Akadémiai Kiadó.

KÓSA László

- 1998 *Paraszti polgárosulás és a népi kultúra táji megoszlása Magyarországon (1880–1920)*. Budapest, Planétás Könyvkiadó.

KÓSA László – TAKÁCS Lajos

- 1979 Földművelés. In: ORTUTAY Gyula (főszerk.): *Magyar Néprajzi Lexikon* II. 221–224. Budapest, Akadémiai Kiadó.

KRESZ Mária

- 1991a *Magyar fazekasművészet*. Budapest – Újvidék, Corvina – Forum.
- 1991b Szücsmunka. In: DOMONKOS Ottó (főszerk.): *Magyar néprajz nyolc kötetben III. Kézművesség*. 318–340. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- 1991c Agyagművesség. In: DOMONKOS Ottó (főszerk.): *Magyar néprajz nyolc kötetben III. Kézművesség*. 524–600. Budapest, Akadémiai Kiadó.

LANDGRAF Ildikó

- 2006 Archívumon innen, katalóguson túl. Többletek és hiányok a mai magyar történeti mondanakutatás műfajelméleti és rendszerezési kérdéseiben. In: VARGYAS Gábor (szerk.): *Ethno-lore*. Az MTA Néprajzi Kutatóintézetének Évkönyve XXIII. 27–42. Budapest, Akadémiai Kiadó.

LÁZÁR Katalin

- 1990 Játéktípusok. A játékok rendje. In: DÖMÖTÖR Tekla (főszerk.): *Magyar néprajz nyolc kötetben VI. Népzene, néptánc, népi játék*. 544–647. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- 1997 *Népi játék*. Budapest, Planétás Kiadó.

MAGYAR Zoltán

- 2005 A magyar történeti mondák katalogizálásának kérdései. In: VARGYAS Gábor (szerk.): *Ethno-lore*. Az MTA Néprajzi Kutatóintézetének Évkönyve XXII. 345–386. Budapest, Akadémiai Kiadó.

MARTIN György

- é. n. (1970–1972) *A magyar tánc típusok és táncdialektusok*. I–III. Budapest, Népművelési Propaganda Iroda.
- 1980 Táncdialektusok és történeti táncdivatok. In: PALÁDI-KOVÁCS Attila (szerk.): *Néprajzi csoportok kutatási módszerei*. Budapest, MTA Néprajzi Kutató Csoport, 139–148. (Előmunkálatok a Magyarság Néprajzához 7.)

- 1990 Magyar táncdialektusok. In: DÖMÖTÖR Tekla (főszerk.): *Magyar néprajz nyolc kötetben VI. Népzene, néptánc, népi játék*. 390–451. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- OLSVAI Imre
1998 Zene. In: VOIGT Vilmos (szerk.): *A magyar folklór*. 505–539. Budapest, Osiris Kiadó.
- OLSVAI Imre (szerk.)
1992 *Dunántúl*. Magyar Népzenei Antológia (sorozat szerk. Falvy Zoltán). III. Budapest, Hungaroton.
- PAKSA Katalin
1999 *Magyar népzene-történet*. Budapest, Balassi Kiadó.
- PAKSA Katalin – NÉMETH István (szerk.)
1989 *Alföld*. Magyar Népzenei Antológia (sorozat szerk. Falvy Zoltán). IV. Budapest, Hungaroton.
- PALÁDI-KOVÁCS Attila
1973a Néhány megjegyzés a magyar parasztság teherhordó eszközeiről. *Ethnographia*, LXXXIV, 511–526.
1973b A magyar parasztság kerekas járműveinek történeti és táji rendszerezéséhez. *Néprajzi Közöny*, 18, 5–79.
1984 A magyar szekér a Kárpát-medencében. In: UJVÁRY Zoltán (FARKAS József közreműködésével szerk.): *Tanulmányok Szatmár néprajzához*. 157–168. Debrecen, Kossuth Lajos Tudományegyetem. (Folklór és etnográfia 16.)
1997 Táplálkozási tájak az északi magyar népterületen. (A régi Torna megye konyhájáról.) In: KUTI Klára (szerk.): *Morzsák. Tanulmányok Kisbán Eszter tiszteletére*. 139–158. Budapest, MTA Néprajzi Kutatóintézet.
2001 Híradás, közlekedés, szállítás. In: PALÁDI-KOVÁCS Attila (főszerk.): *Magyar néprajz nyolc kötetben II. Gazdálkodás*. 811–973. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- PALÁDI-KOVÁCS Attila (főszerk.)
2001 *Magyar néprajz nyolc kötetben II. Gazdálkodás*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- PÁLL István
1989 Táji jellegzetességek keveredése Északkelet-Magyarország népi építkezésében. In: CSERI Miklós – BALASSA M. Iván – VIGA Gyula (szerk.): *Népi építészet a Kárpát-medence északkeleti térségében*. 197–210. Miskolc – Szentendre, Herman Ottó Múzeum – Szabadtéri Néprajzi Múzeum.
1999 Meddig tart Erdély? (Erdély és az Alföld népi építészetének határa.) In: CSERI Miklós – BALASSA M. Iván (szerk.): *Népi építészet Erdélyben*. 33–44. Szentendre, Szabadtéri Néprajzi Múzeum.
- PÓCS Éva
1992 Hiedelmek az Alföldön: A hiedelemrendszer táji tagoltsága. In:

- NOVÁK László (szerk.): *Hiedelmek, szokások az Alföldön* 1–3. 593–606. Nagykőrös, Arany János Múzeum.
- PRINZ Gyula – TELEKI Pál (szerk.)
 é. n. *A magyar munka földrajza*. Magyar föld – magyar faj II. Magyar földrajz 2. Budapest, Kir. Magy. Egy. Ny.
- RÓNAI András, Dr. (szerk.)
 1993 (1945) *Közép-Európa Atlasz*. Budapest, Püski Kiadó – Szent István Társulat.
- SABJÁN Tibor
 1993 Nagyalföldi ház – kisalföldi ház. In: CSERI Miklós (szerk. PERGER Gyula közreműködésével): *A Kisalföld népi építészete*. 159–174. Szentendre – Győr, Szabadtéri Néprajzi Múzeum – Xantus János Múzeum.
- SÁROSI Bálint – NÉMETH István (szerk.)
 1993 *Kelet I. Szilágyosság, Kalotaszeg, Mezőség*. Magyar Népzenei Antológia (sorozat szerk. Falvy Zoltán). V. Budapest, Hungaroton.
 1995 *Kelet II. Székelyföld*. Magyar Népzenei Antológia (sorozat szerk. Falvy Zoltán). VI. Budapest, Hungaroton.
- SCHWALM Edit, Cs.
 2002 A palóc népi táplálkozás jellemzői a 19/20. század fordulóján. *Nógrád Megyei Múzeumok Évkönyve*, 26. 421–429.
- SZABÓ László – FÖLDES László
 1979 Gazdaság. In: ORTUTAY Gyula (főszerk.) *Magyar Néprajzi Lexikon* II. 271–272. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- SZIGETI Andor
 2001 *Népi konyha. Tiszán innen – Tiszán túl. A Kiskunság, a Jászság, Észak-Bácska, a kalocsai Sárköz, a Nagykunság, Csongrád és Szeged környéke ételei*. Budapest, Planétás Könyvkiadó.
- SZOLNOKY Lajos
 1972 *Alakuló munkaeszközök. A magyar népi kenderrost-megmunkálás*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
 1991 A kender, a len és a gyapjú népi feldolgozása. In: DOMONKOS Ottó (főszerk.): *Magyar néprajz nyolc kötetben III. Kézművesség*. 341–368. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- TARI Lujza – VIKÁR László (szerk.)
 1986 *Észak*. Magyar Népzenei Antológia (sorozat szerk. Falvy Zoltán). II. Budapest, Hungaroton.
- TÁTRAI Zsuzsanna
 2002 Kalendáris szokásaink táji tagolódása. *Néprajzi Látóhatár*, 1–4, 317–339.
- TÓTH János
 1961 *Népi építészetiünk hagyományai*. Budapest, Műszaki Könyvkiadó.
- VARGA Lídia
 2002 A népi táplálkozás táji tagolódása a Kárpát-medence északnyugati térségében. *Acta Ethnographica Danubiana* 4, 125–128.

VARGYAS Lajos

1976 *A magyar népballada és Európa*. Budapest, Zeneműkiadó.

1990 A magyar népzene dialektusterületei. In: DÖMÖTÖR Tekla (főszerk.): *Magyar néprajz nyolc kötetben VI. Népzene, néptánc, népi játék*. 63–94. Budapest, Akadémiai Kiadó.

VIGA Gyula

1990 *Árucseré és migráció*. Debrecen – Miskolc, Kossuth Lajos Tudományegyetem – Herman Ottó Múzeum.

VOIGT Vilmos

1998 Mese. In: VOIGT Vilmos (szerk.): *A magyar folklór*. 221–280. Budapest, Osiris Kiadó.

ZENTAI Tünde

1991a *A parasztház története a Dél-Dunántúlon*. Pécs, Pannónia Könyvek, Baranya Megyei Könyvtár.

1991b A lakóház fejlődése a Dél-Dunántúlon. In: CSERI Miklós (szerk.): *A Dél-Dunántúl népi építésze*. 47–64. Szentendre – Pécs, Szabadtéri Néprajzi Múzeum – Janus Pannonius Múzeum.

BALÁZS BORSOS

THE VIRTUAL 11TH VOLUME OF THE ATLAS OF HUNGARIAN FOLK CULTURE

MAPS ABOUT THE REGIONAL DISTRIBUTION IN DIFFERENT CULTURAL ASPECTS

In the first years of the 21st century the digital version of the *Atlas of Hungarian Folk Culture* was completed, presenting 634 sheets of the 9 volumes. As the basic structure (map and collecting points) is also available in the digital version, it is not only possible but fairly easy to add new (virtual) sheets to the atlas. The Atlas can be supplemented with maps elaborating the demographic and agricultural surveys of the period 1900–1910. In this way the virtual 10th volume of the atlas contains ‘sheets’ about important pieces of information on the cultural picture of the settlements shown and of their cultural environment, besides which it can also promote drawing a more accurate map about cultural regions. Another type of supplement maps can be collected in a virtual 11th volume showing the regional distribution of the territory inhabited by Hungarians due to cultural and non-cultural aspects. The first part of this article presents maps about the regional distribution of Hungarian folk culture drawn following the previous literature and describes the theoretical and methodological background of the dialectical and geographical distribution of the area. The article is supplied with two

times two maps showing the geographical and dialectical distribution at two different levels. This second part of the article deals with regional distribution of different cultural aspects, and presents maps drawn on the basis of the previous research on the regional pattern of house-construction types, customs, folk music and folk dance. The article is supplied by several maps on certain regional features of commerce, folk art and crafts.